

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
на тему

**РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
В ПОЛЬЩІ (20-ТІ РОКИ ХХІ СТОЛІТТЯ)**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Королік Ірина Сергіївна

Керівник:

к. пед. н., доц. Колупаєва Т. Є.

Рецензент: Невмержицька Олена Василівна,
доктор педагогічних наук, професор, кафедра
загальної педагогіки та дошкільної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Рівне – 2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП		3
РОЗДІЛ 1	ПОЧАТКОВА ОСВІТА У ПОЛЬЩІ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ	7
	1.1. Розвиток системи початкової освіти у Польщі в історичній ретроспективі	7
	1.2. Початкова освіта Польщі XVIII - XIX століття	19
	Висновки до першого розділу	32
РОЗДІЛ 2	ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПОЛЬЩІ	34
	2.1. Тенденції реформування початкової освіти Польщі у XX – початку XXI століття	34
	2.2. Модернізація початкової освіти Польщі на межі XX–XXI століть	45
	Висновки до другого розділу	59
РОЗДІЛ 3	ВИВЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	61
	3.1. Українсько-польське партнерство в 20-ті роки XXI століття на шляху України до європейської освіти	61
	3.2. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі	78
	Висновки до третього розділу	91
	ВИСНОВКИ	93
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вітчизняна педагогічна освіта на сучасному етапі потребує оновлення, а тому процеси інновацій потребують значної уваги, починаючи від стадій виникнення новацій до стадії затухання, зміни. Очевидно, що продуктивним може стати вивчення інноваційних процесів у зарубіжних країнах. Зокрема, вважаємо, що надзвичайно цікавим може стати дослідження означеної проблематики в Польщі.

Вибір для аналізу інноваційних процесів в освіті саме у цій країні був не випадковим, адже Україна і Польща мають спільне соціалістичне минуле, пройшли шлях постсоціалістичних трансформацій, мають спільні точки дотику в економічній, політичній, соціальній сферах, а відтак, зміни, які відбуваються в системах освіти цих країн також часто співрозмірні. Проте очевидно, що кожна з країн має й свої особливості, які можуть слугувати орієнтиром для іншої країни в процесі реформування важливих сфер життя, в тому числі й освітньої.

Модернізація системи освіти є одним з пріоритетів сучасної внутрішньої політики України. У цьому контексті досвід нашого стратегічного партнера Польщі, здобутий у процесі реформування власної освітньої системи, є надзвичайно цінним для нашої держави. Він може стати у нагоді нашим політикам і освітянам під час продовження реформування української системи початкової освіти.

У роки незалежності в Україні відбуваються докорінні соціально-економічні зміни в галузі освіти, реформуванні, здійснення яких пов'язане з вивченням прогресивних ідей світового досвіду. З огляду на це важливим чинником є вивчення теорії і практики організації початкової освіти провідних

країн світу, зокрема Польщі, яка упродовж багатьох десятиліть накопичила вагомий позитивний досвід формування освітянської еліти.

Тенденції реформування вищої початкової освіти в Україні та за її межами досліджували: Ф. Андрушкевич, А. Василюк, Т. Левовицький, В. Майборода, І. Нестеренко, Л. Пуховська, С. Сапожников, І. Шемпрух та ін. Дослідники, зокрема, ґрунтовно аналізують світовий досвід підготовки педагогічних кадрів, досліджують тенденції і перспективи розвитку початкової освіти. Педагогічна інноватика перебуває в центрі уваги таких науковців, як В. Безпалько, В. Бондар, В. Гузеєв, І. Дичківська, М. Кларін, В. Крайнев, Т. Назарова, Г. Селевко, С. Сисоєва, В. Сластьонін та ін.

Вченими, зокрема, розроблено підходи до визначення педагогічних інновацій, закони перебігу інноваційних педагогічних процесів, принципи управління ними, умови ефективності інноваційних педагогічних процесів тощо. Окремі аспекти розвитку початкової освіти у Польщі стали предметом досліджень: Ю. Грищук, С. Когут, А. Мушинського, Р. Мушкети, Е. Нероби, Р. Пасічника, Б. Сітарської та ін. Зокрема, було вивчено специфіку підготовки соціальних педагогів, учителів фізичного виховного виховання, інженерів-педагогів, вчителів історії, особливості професійної підготовки у центрах неперервної освіти у Польщі тощо.

Прагнення України долучитися до європейської педагогічної освіти та європейської освітньої системи для впровадження в практику української освіти кращих технологій та методів навчання в початковій школі зумовило вибір теми нашого дослідження «Розвиток початкової освіти в Польщі (20-ті роки XXI століття)».

Мета дослідження - дослідити та теоретично обґрунтувати основні напрямки реформування початкової освіти в Польщі, з якими зіштовхнулася країна під час здійснення освітніх реформ.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання** дослідження:

1. Провести аналіз історії становлення початкової освіти та особливості розвитку початкової освіти Польщі.
2. Розглянути особливості модернізації початкової освіти Польщі на межі ХХ – ХХІ століть.
3. Охарактеризувати соціально-педагогічну підтримку обдарованих школярів у Польщі на сучасному етапі.
4. Оцінити ступінь українсько-польського партнерства на шляху України до європейської освіти у 20-х роках ХХІ століття.
5. Визначити роль дослідно-орієнтованого навчання у Польщі та вивчення його переваг вітчизняними педагогами.

Об’єкт дослідження - початкова освіта Польщі.

Предмет дослідження - реформування та модернізація системи початкової освіти Польщі в 20-ті роки ХХІ століття.

Методи дослідження:

теоретичні: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення для вивчення зарубіжної та вітчизняної літератури, визначення теоретичних основ дослідження; порівняльний метод, для порівняння і зіставлення педагогічних явищ; узагальнення, для формулювання рекомендацій щодо використання польського досвіду з врахуванням нового контексту (вітчизняних реалій), в якому він має знайти застосування.

Хронологічні межі дослідження: від початку реформування польської початкової освіти до 20-х років ХХІ століття.

Практичне значення отриманих результатів дослідження.

У дослідженні систематизовано теоретичні положення, які можуть бути використані при укладанні навчальної літератури, розробці робочих навчальних програм з педагогічних дисциплін, для проведення подальшої науково-дослідницької роботи у галузі порівняльної педагогіки. Результати дослідження

можуть бути використані у процесі розробки шляхів модернізації початкової освіти України в умовах євроінтеграційних процесів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися та доповідалися на засіданнях та методичних семінарах кафедри педагогіки початкової освіти РДГУ, звітній науково-практичній конференції викладачів, аспірантів, студентів РДГУ (2020 р.), науково-практичних конференціях РДГУ: «Актуальні проблеми реформування дошкільної та початкової освіти України у контексті євроінтеграційних процесів» (Рівне, 10 грудня 2019 р.) та «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування Нової української школи» (Рівне, 28 квітня 2020 р.).

Публікації:

1. Королік І. Виховний потенціал початкової освіти Польщі в 20-ті роки ХХІ століття. *Професійний розвиток педагога: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної е-конференції*, м. Рівне, 28 квітня 2020 р. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2020. С. 57-59.
2. Королік І. Початкова освіта Польщі в ХХІ столітті: специфіка та перспективи. І. Королік, Т. Колупаєва *НАУКА, ОСВІТА, СУСПІЛЬСТВО ОЧИМА МОЛОДИХ: Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих науковців*. Рівне: РВВ РДГУ, 2020. С. 91-93

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (73 джерела). Загальний обсяг роботи становить 106 сторінок, з них основного тексту – 98 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОЧАТКОВА ОСВІТА У ПОЛЬЩІ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Розвиток системи початкової освіти у Польщі в історичній ретроспективі

Історія Польщі, держави, утвореної в кінці першого тисячоліття західнослов'янськими племенами, сповнена драматичних подій: війни, захоплення, розділи і багатовікова боротьба за національну незалежність і збереження своєї культури. У різні історичні епохи величезну роль у боротьбі за незалежність, збереження єдності держави, його культури, мови і традицій в справі патріотичного виховання молоді грало просвіта народу. Формування культури в цілому і освіти зокрема відбувалося в Польщі під сильним впливом католицької церкви, роль якої протягом всієї історії країни не була однозначна.

Із прийняттям Польщею християнства (966 р.) вона була включена в сферу впливу латинської, католицької культури. Проникнення останньої на польські землі відбувалося повільно, зустрічаючи різкий опір населення, прихильного язичницької культури, що, природно, заважало посиленню зв'язків польської держави з головними центрами західної цивілізації.

Перші ознаки освітньої системи в Польщі виявляються в кінці XI століття, хоча основні заходи по її створенню були зроблені після IV Вселенського Лютеранського собору (1215 р.), «відповідно до рішень якого в Польщі була встановлена система середньовічної церковної католицької освіти, відповідно до структури освіти на Заході» [23, с. 12].

До її складу входили кафедральні та монастирські школи, що призначалися головним чином для майбутніх священнослужителів і ченців, а також парафіяльні школи, які відвідувала світська молодь. Перші школи такого типу

з'явилися в Кракові (1090 р.), Познані (1153 р.), Плоцьку (1206 р.), Влоцлавку (1207 р.) і Вроцлаві (1212 р.). До кінця XIII століття в Польщі діяли вже 13 кафедральних і 14 монастирських шкіл [29, с. 11].

У середньовічній польській школі навчання здійснювалося латинською мовою. Значення латині було обумовлено тією роллю, яку вона виконувала в церкві і державі, - це була мова міжнародного спілкування і мова науки, перш за все богослов'я і філософії.

Із посиленням політичної, економічної і адміністративної влади в Польщі на рубежі XIII і XIV століть, зміцненням її позицій в Європі виникла необхідність створення наукового центру для підготовки апарату державної влади і формування самосвідомості нації, відповідного місця, займаного Польщею в Європі. Об'єднана польська монархія вже не була політичною і культурною периферією, а була тісно пов'язана з міжнародною політичним і культурним життям. Відсутність в країні університету ускладнювало підготовку вчителів, кадрів, необхідних для держави, що розвивається, уповільнювало процес християнізації язичницьких територій, що межують із Польщею, заважала розширенню міжнародних зв'язків.

Ідеологія університету і його загальна концепція були узгоджені з Папою Римським Урбаном V, який в Буллі від 1363 р. схвалив будівництво в Кракові університету (*Studium Generale*) з трьома факультетами - права, медицини і вільних мистецтв. Король Польщі Казимир Великий Установчим актом 1364 р. надав університету самостійність, статус наукового центру, що сприяє досягненню певних державних цілей, і надав йому широкі привілеї.

До кінця епохи середньовіччя Польща досягла помітних успіхів в галузі освіти. На фундаменті, створеному польської середньовічної культурою в XV і XVI століттях, почалося швидке розвиток гуманістичної культури. Епоха Відродження, яка охопила своїм впливом усі сфери життя людини - мистецтво і літературу, науку і освіту, економіку і суспільне сферу, почалася в Польщі на

рубежі XIV і XV ст. з появи в інтелектуальному житті і культурі нових тенденцій, тісно пов'язаних із перетвореннями в економіці і суспільно-політичних відносинах країни.

Період панування династії Ягайло (1386-1572 рр.), одного з наймогутніших в Європі того часу, привів Польщу до політичного, економічного і культурного процвітання. Країна, розташована між Заходом і Сходом, була центром перетину багатьох культур. Вона проявляла терпимість до традицій інших народів і була відкрита Європі. Розквіт Відродження в Польщі припадає на кінець XV- XVI століття. Цей період називають «золотим століттям польської культури» [7, с. 21].

Держава династії Ягайло стала однією із сильних ланок гуманістичної культури Європи. У цей час розвиваються великі міста - центри торгівлі і ремесел (Краків, Гданськ, Люблін, пізніше - Варшава). Із розвитком багатьох маєтків, посиленням панщини і залежності селян від дворянства зміцнюється економічне і політичне становище цього стану, що дало йому підставу вважати себе виразником інтересів усього народу і призвело в другій половині XV ст. до зміни назви держави.

Нова назва - Річ Посполита шляхетська (від латинського слова *res publica*), яка проіснувала аж до третього розділу (1795 р.), відображало суверенне ставлення народу (тобто шляхти, яка вважала себе виразником його інтересів) до держави. Політичному зміцненню позиції польського дворянства сприяла одержувана їм, починаючи з XVI століття, так звана золота свобода (*aur colibertas*), під якою малася на увазі сукупність привілеїв і дворянських свобод: *neminem captivabimus* (із лат.: нікого не позбавимо свободи без суду - імунітет недоторканності), *liberum veto* (формальна рівність прав у рамках дворянського стану) та інше.

На цей же ж період припадає і розквіт мистецтва, літератури та науки. З впровадженням винаходу Йоганна Гутенберга (1450 р.) у Польщі почався

розвиток поліграфії, швидке поширення польського друкованого слова, значне розширення кола освічених людей і вчених, модернізація шкільної і університетської освіти. «Завдяки розвитку парафіяльних шкіл в середині XVI століття близько 1/4 чоловічого населення Польщі вміло читати, писати і рахувати» [11, с. 15].

У цю добу активізувалася діяльність сільських парафіяльних шкіл, які відкривали сільській молоді можливість придбання елементарних знань, особливо основ латини, є найважливішою умовою продовження навчання [14, с. 30]. Кінець XV ст. відзначений розквітом наукової та навчальної діяльності Краківського університету.

Доповнення трьох існуючих факультетів богословським поставило університет в один ряд із Сорбонною, Празьким університетом, а також університетами в Болоньї і Падуї. Він був відкритий для вивчення античної культури і для досліджень в галузі точних наук і перш за все математики та астрономії. Широкої популярності університету сприяли тісні зв'язки з культурою та релігійним життям Заходу, а також високий рівень професорсько-викладацького складу.

Про популярність університету свідчить кількість студентів, які навчалися в ньому. Протягом XV століття в університеті навчалися 18338 студентів, із них близько 40% становили учні з Німеччини, Чехії, Угорщини, Швеції та Швейцарії. У числі вихованців університету був Н. Коперник, який вивчав математику у відомого польського вченого Войцеха Брудзевського [2, с. 18].

Гуманістична культура, для розвитку якої в Польщі були сприятливі умови, проникала в країну з усієї Європи, але, перш за все, з Італії. Краківський університет, ставши центром гуманістичної думки, приваблював багатьох гуманістів інших країн. Вони розвивали в суспільстві інтерес до античної культури і поширювали прогресивні ідеї Заходу. Особливу роль в перенесенні гуманістичної ідеології зіграв італійський гуманіст Філіппо (Filip Buonasso),

званий Kallimachus (1437-1496 pp.), який сприяв об'єднанню інтелектуального життя Кракова з італійської гуманістичної культурою.

Об'єктивно складалася в XVI столітті економічна і політична ситуація, а також дії католицької церкви у відношенні до гуманістичної ідеології активізували пошук шляхів розв'язання існуючих проблем. Опонент католицької церкви Познанський єпископ, вихованець провідних центрів італійської гуманістичної культури Ян Лютеранський всупереч офіційній позиції церкви відкрив в 1519 р. в Познані Академію гуманістичного типу, доступну для всіх соціальних верств польської молоді.

Академія, в завдання якої входила підготовка молодого покоління до суспільного життя, продовжувала гуманістичні традиції, що знайшло відображення в глибокому вивченні латинської мови, граматики, поезики, риторики і грецької мови, тобто, навчальних дисциплін, тісно пов'язаних із ліберальною ідеологією гуманізму. В Академії також вивчалися математика і астрономія, елементи права і загальної історії.

На східних кордонах Польщі гуманістичні ідеї в освіті продовжувала відкрита 1595 р. Замойська академія, що отримала свою назву від ініціатора її створення - канцлера і гетьмана Яна Замойського, випускника гімназії Я. Штурма в Страсбурзі, Королівського коледжу і Сорбонни в Парижі, випускника і ректора університету в Падуї, видатного гуманіста другої половини XVII ст. За словами польського історика Р. Врочінського, вона була «справою розуму і політичної совісті її творця, закладом, що готував освічених громадян Речі Посполитої» [17, с. 123].

Академія одночасно із вирішенням наукових задач займалася підготовкою молодих дворян до суспільного життя. Молодь повинна була вчитися всьому, «у чому наші землі найбільше потребують». Цивільний характер Академії був підкреслений в декларації, яку виголосив гетьман в день її відкриття (15 березня 1595 г.): «Будьте улюбленої моєї Вітчизни опорою» [42, с. 30].

Програма цієї «громадянської школи» була орієнтована на виховання всебічно розвиненої людини (*l'huoto universale*), ренесансну модель якого сформулював Я. Замоєський наступним чином: чуйний на явища науки і життя, хороший громадянин Речі Посполитої (*vir bonus*), освічений і розуміє потреби своєї Батьківщини.

Наприкінці XVI століття з'явилися перші ознаки занепаду «золотого століття» польської культури. Із введенням після смерті Сигізмунда Августа (1572 р.), останнього з династії Ягайло, принципу виборності королів (*viritim*) суттєво посилювався вплив іноземних держав на Польщу і їх втручання у внутрішні справи країни. Внаслідок багаторічних руйнівних війн зі Швецією (1655-1660 рр.) і Туреччиною (1673-1683 рр.), повстання козаків під проводом Б. Хмельницького (1648 р.), який перетворився на визвольну боротьбу українського народу, суперництва магнатських угруповань, які застосовували в сеймі *liberum veto*, країна стала занурюватися в хаос і анархію [28, с. 461].

У той час, коли на рубежі XVII і XVIII століть в європейських країнах відбувалися величезні зміни в науці, економіці, освіті (Ф. Бекон, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Ж. А. Кондорсе і ін.), «золота свобода» привела польську шляхетську культуру в стан деградації, якою охоплено політичне мислення дворянства, суспільні відносини, економіку і освіту. «Від прославленого поетами епохи бароко міфу шляхтича-поміщика як прямого продовжувача давньогрецьких чеснот не залишилося нічого, крім манії величі, морального отупіння, викликаного бенкетами і пияцтвом «панів братів», забобонами, вихвалянням дворянських свобод і анархії як основи свободи Речі Посполитої» [17, с. 185].

Дворянська молодь втрачала інтерес до навчання за кордоном і задовольнялася відвідуванням місцевих шкіл, керованих католицькими чернечими орденами. Результатом навчання в цих школах був релігійний фанатизм, як додаток до «золотої свободи», відсутність широких інтересів і байдужість до національних справ. «Золота свобода» перетворилася в

самоуправство вельмож, політичну дурість шляхти, пригнічення і злидні селян, і розорення міщан» [17, с. 102].

В атмосфері зростаючої релігійності, викликаній бажанням покінчити з гуманістичною традицією, почався розвиток єзуїтських шкіл. Запрошені до Польщі 1564 р. кардиналом С. Хоузіусом єзуїти, вважаючи себе авангардом войовничої церкви, не тільки монополізували освіту, а й прагнули підпорядкувати собі політичну владу в країні.

Прославляючи шляхетські свободи, вони сприяли посиленню в країні анархії, яка на межі XVII і XVIII століть набула загрозливих розмірів. «На початку XVII століття в Польщі функціонувала 51 єзуїтська колегія з числом учнів близько 20 тис. осіб. До моменту ліквідації ордена, тобто до 1773 р. число єзуїтських колегій збільшилася до 66. У них викладали 417 професорів» [3, с. 115].

Єзуїтські школи залучали польське дворянство хорошими умовами навчання, чудовою організацією навчально-виховного процесу. У них успішно застосовувалися змагання, диспути, реферування творів, заохочувалося самоосвіта. Набули поширення специфічні для того часу форми виховної роботи і перш за все шкільний театр, який зосереджував свою увагу на трьох проблемах: релігійної, шкільної та політичної.

Театр був не тільки елементом, що надає урочистість шкільному життю, але і важливим виховним чинником, засобом перевірки ступеня оволодіння молоддю мистецтвом красномовства, «знання біблійних історій та історії стародавнього світу, а також засобом громадського і громадянського виховання молоді» [40, с. 58].

Незважаючи на достоїнства єзуїтських шкіл, що проявлялися в застосуванні новаторських методів активізації молоді, вони піддавалися різкій критиці з боку прогресивних представників польського Просвітництва. Відомий громадський діяч XVIII століття Г. Коллонтай вбачав причини політичного занепаду держави

в культивуванні єзуїтській школі принципів «золотої свободи» і способу життя дворянства в знак протесту розповсюдження реформаторським ідеям [33, с. 33].

На відміну від єзуїтів, які прагнули охопити середньою освітою виключно синів представників верхніх шарів польського населення, залишаючи при цьому без будь-якої уваги елементарні школи, затверджений 1622 р. папської курією Орден братів релігійних шкіл (*Fratres Scholarum Piarum*), відомий як орден піаристів, із 1642 році приступив у Польщі до реалізації вимог Вселенського Тридентського собору (1545-1547 рр.; 1551-1552 рр.; 1562-1563 рр.) - розвитку християнської освіти серед незаможного населення. Піаристи організували 8-літню колегію з традиційним для того часу набором навчальних дисциплін: читання, письмо, латинь, риторика, польське і латинське усне мовлення.

Поряд із колегіями, які перебували у віданні чернечих орденів, функціонували і світські школи, які підпорядковувалися Краківському університету. Бажанням протистояти експансії єзуїтів на шляху монополізації освіти і відкрити доступ до університету молоді з нижчих верств населення була продиктована його діяльність по організації так званих академічних осередків, які в усіх відношеннях були тісно пов'язані з університетом. Завдяки академічним осередкам університет не тільки широко впливав на просвітництво в країні, а й готував кадри здібних абітурієнтів.

Громадську і освітню функції академічних осередків визначив один із дослідників цього періоду в історії польської освіти Л. Гайдукевич. Він писав, що «космополітичній програмі єзуїтських колегій Академія (тобто Університет) протиставила школу, яка була більш наближена до реалій польської дійсності і забезпечувала можливість навчання польської мови, елементів суспільствознавства (історія Польщі, знання права). Реальні науки (математика і географія) в програмах академічних колоній були представлені ширше, ніж в єзуїтських школах» [66, с. 139].

Значна роль в реорганізації освіти належала інтелектуальній еліті Польщі, пов'язаній з табором Реформації. Реформація як соціальне і релігійне рух зруйнувала релігійне єдність Європи. Протестантський рух в Польщі, як і в інших європейських країнах, поділялося на кілька течій: лютеранство, кальвінізм, аріанізм та інше. Але на відміну від інших країн цей поділ не супроводжувався релігійними війнами.

Розвиток некатолицьких шкіл, насамперед, протестантських, в містах, зв'язаних із торговими європейськими центрами, було гарантовано Едиктом терпимості, виданим королем Сигізмундом Августом в 1556 р. найбільш багаті представники середнього класу західних і північних земель Польщі були зацікавлені в освіті своїх дітей, необхідній для ведення торгівлі та роботи в міській адміністрації.

Протестантські академічні гімназії, що з'явилися в Польщі в середині XVI століття (Ельблонг - 1535 р., Піньчов - 1551 р., Гданськ - 1558 р., Торунь - 1568 р.), створювалися на ідеях Яна Штурма. Це були гуманітарні середні школи, в яких вивчалися мова, література, релігія, мораль.

Учні отримували художню та історичну освіту, що була часто націоналістично забарвленою. Академічність навчальних планів протестантських гімназій, присутність в них курсів філософії, права і навіть медицини перетворили їх в інтелектуальні центри, що досягали високих показників у навчально-виховній роботі.

Окремі представники реформаторського руху в Польщі, зокрема секта анабаптистів, що отримала назву «братів польських», або аріан, в своїх вимогах виходили за рамки суперечок про догмати церкви. Будучи представниками прогресивної для того часу суспільної ідеології, в основі якої лежала необмежена влада держави, аріани вимагали зміни організації суспільного життя. Зразком для наслідування ставали суспільні відносини, що передаються в свідченнях євангелістів, і принципи, що лежать в основі життя перших

християнських громад. Виразником поглядів аріан, які поділяла певна частина польського дворянства, стали школи в Левартові (1580 р.), Ракові (1603 р.), Хмільнику, Іві (Литва), озброює молодь основами гуманістичної культури.

У цих школах навчали латинської мови, знайомили з творами римських і грецьких письменників, вчили красномовству, готували молодь до громадського життя, до роботи в міських установах, в сеймі і так далі. Ідеологічний зв'язок гімназій з сектою польських аріан зумовлював мету морального виховання, головним принципом якого було виховання порядності в повсякденному житті, справедливості в суспільному житті і поваги до правди і майна ближніх.

У Речі Посполитій, користуючись Едиктом терпимості, знайшла притулок одна з найбільш переслідуваних Габсбурзькою монархією секта «Моравські брати», що склалася в ході антифеодального руху і національної боротьби проти німецьких феодалів і католицької церкви.

У 1628 році разом з «Моравськими братами» в Польщу прибув видатний педагог Європи Ян Амос Коменський, який більше десяти років, користуючись розташуванням магнатського роду Лещинських, був учителем і керівником школи в м. Лешно. У польський період його початкової діяльності, який тривав 28 років (1628-1656 рр.), Він написав головні твори, в тому числі «Велика дидактика» (1632 р.) і «Відкриті двері до мов» (1631 р.).

Новаторські ідеї, викладені Я. А. Коменським в його педагогічних творах, мали значний вплив на реформування змісту і методів навчання в польській школі, особливо в XVIII столітті. Однак більш широкому впровадженню поглядів Коменського під час його перебування в католицькій Польщі перешкоджали його протестантська ідеологія, а також проголошені ним політичні погляди, що проявилися в підтримці шведського короля Карла Густава під час навали на Польщу.

Розповсюджувані з другої половини XVI ст. протестантські ідеї викликали стурбованість католицької церкви Польщі і посилили її зацікавленість елементарними школами як знаряддям боротьби з іновірцями. Єпископські синоди, що проходили протягом XVI і XVII ст., розглядали елементарні школи як засіб зміцнення католицької віри і наполягали на їх поширенні.

Перед цими школами ставилися два завдання: релігійно-моральне виховання дітей та навчання читанню, письму і корисних знань. За даними польських істориків Ст. Кота, С. Ольчака і Т. Вежбіцкой, в краківській єпархії на початку XVII століття «при 91,5% католицьких парафій функціонували парафіяльні школи» [35, с. 15]. В цей же період «у варшавському архієпископстві при 92%, а у Великій Польщі при 92,7% парафій працювали парафіяльні школи» [12, с. 14].

Наведені дані дають підставу вважати, що Польща в першій половині XVII століття досягла досить високого рівня поширення елементарної освіти. Настільки швидкому розвитку парафіяльних шкіл, з одного боку, сприяла спадщина епохи гуманізму, а з іншого - політика католицької церкви, яка в період посилення реформаторського руху побачила в школі сильне і ефективне знаряддя боротьби з «єретиками» і засіб зміцнення католицизму.

Незважаючи на те, що в період панування в Польщі в XVII столітті саксонської династії припадають занепад центральної влади та старопольської культури, посилення ворожнечі між різними магнатсько-шляхетськими угрупованнями, загрозливої розчленуванням Речі Посполитої і втратою нею політичної незалежності, вже на початку XVIII століття почали проявлятися реформаторські тенденції в області внутрішньої організації держави, органів законодавчої та виконавчої влади.

Ці тенденції виходили від освіченої частини польських магнатів, які робили спроби призупинити підсилюється деградацію влади і поширення невігластва серед польської знаті, загрозливе втручанням сусідніх держав у внутрішнє

життя Польщі. Їм протистояли реакційні верстви магнатства і шляхти, підтримувані абсолютистськими режимами Росії, Пруссії та Австрії.

Турботою про майбутнє Польщі, збереженням її політичної незалежності була продиктована діяльність Станіслава Конарського (1700-1773 рр.), «великого піариста», реформатора змісту освіти, організації і методів навчання в піаристських школах і творця за образом найкращих вищих шкіл Західної Європи Collegium Nobilium (1740 р.) для підготовки інтелектуальної еліти до виконання керівних функцій у країні. Нова вища школа стала центром боротьби з ідеологією «золотої свободи», центром протистояння розпаду влади і громадської анархії.

Виховна програма Collegium Nobilium базувалася на двох основних поняттях: «порядна людина» (*vir honestus*) і «хороший громадянин» (*bonus civis*), які наповнювалися глибоким моральним змістом - «боротьбою з уявною зовнішньою чеснотою, що виявляється у формах поведінки» [17, с. 130].

Діяльність Ст. Конарського поклала початок модернізації всієї системи освіти в Польщі та підготувала ґрунт для реформ Едукаційної комісії. В кінці XVIII століття освіта в Речі Посполитій розвивається під впливом кількох найважливіших чинників, що мали не тільки вузьконаціональне, а й міжнародне значення.

1.2. Початкова освіта Польщі XVIII - XIX століття

Із сходженням на польський престол у результаті старань царської дипломатії Росії короля Станіслава Августа Понятовського (1764 р.), фаворита Катерини II, прихильника глибоких політичних, економічних і соціальних реформ, в тому числі і освітніх, почалося дозрівання ідеї глибокої перебудови освіти як способу запобігання розпаду держави, інтелектуального і морального відродження шляхти і порятунку незалежності країни. Відтоді розробляються проекти оновлення школи, що свідчили про надзвичайно сильну в Польщі тенденцію культурного і національного відродження, яку повністю підтримували прихильники і послідовники Ст. Конарського і вихованці Collegium Nobilium.

Спроби С. А. Понятовського зміцнити центральну владу шляхом реформ викликали невдоволення Пруссії і царської Росії, протидія з боку реакційних кіл польського магнатства і шляхти. Політична ситуація, що склалася в Європі в 70-і рр. XVIII століття, привела в 1773 р. до першого розділу Польщі і часткової анексії польських земель царською Росією, Прусією та Австрією.

Поряд із розділом Польщі, наслідки якого мали велике значення для прискорення процесу дозрівання національної самосвідомості польського народу, величезний вплив на освіту в країні в кінці XVIII століття зробило рішення Папи Римського Климентія XIV про розпуск ордена єзуїтів (1773 р.). Папське рішення не тільки викликало гостру кризу освіти в усіх католицьких країнах Європи, а й зруйнувало сформовану в країні систему освіти, що протягом 200 років перебувала у віданні ордена єзуїтів.

Завдання реформування освіти було покладено на Едукаційну комісію Польської Корони і Великого Литовського князівства (1773 р.) - державний орган, який мав компетенцією в області розподілу фінансів, розробки освітніх актів, керівництва школами, визначення напрямків навчальної та виховної діяльності, підвищення кваліфікації вчителів, підготовки підручників і

методичних розробок. У підпорядкування Комісії були передані не тільки єзуїтські школи, а й усі школи Речі Посполитої, «всі генеральні академії, гімназії, академічні колонії, громадські школи» [17, с. 232].

Едукаційна комісія, до складу якої увійшли провідні польські політики і діячі народної освіти - А. Замойський, І. Потоцький, М. Понятовський, І. Массальський, Г. Пірамовіч, Г. Коллонтай та інші, розвивала свою діяльність на тлі реформаторських тенденцій, існували в той час у всій Європі.

Однак специфікою соціально-політичних обставин, що склалися на той час у Польщі, були продиктовані її головні завдання - створити систему громадянського виховання, здатну змінити менталітет польської шляхти і сформувані у неї розуміння необхідності проведення глибоких політичних реформ, важливих для порятунку державної незалежності країни. «Освічена Річ Посполита могла бути справою лише освіченої шляхти», - зазначає польський історик Ю. Геровський [73, с. 49].

Плани реформаторської діяльності Едукаційної комісії знайшли глибоке розуміння і широку підтримку в середовищі прогресивно налаштованих політичних діячів, освічених магнатів і педагогів, які тимчасову перебудову шкільної освіти пов'язували зі збереженням політичної і національної єдності країни. Члени комісії усвідомлювали, що задумана ними шкільна реформа, яка включає перебудову всіх ланок системи освіти, не мала аналогів в історії не тільки Польщі, а й інших країн.

Для її реалізації виникла необхідність залучення освічених педагогів, фахівців із питань організації народної освіти, підготовки і перепідготовки вчителів, методів навчання і, перш за все, авторів сучасних програм і підручників. Завдання підготовки підручників покладалося на Товариство елементарних книг (1745 р.), члени якого розробляли посібники нового покоління, що відповідають вимогам і характеру епохи Просвітництва. Поряд із підручниками суспільство розробляло інструкції та рекомендації з підготовки

навчальних програм, що вимагало від їх авторів величезного педагогічного досвіду і професіоналізму.

Едукаційна комісія надавала великого значення кодифікації всіх приписів, що регулюють структуру шкільної системи, навчальних програм і обов'язків вчителів. Незважаючи на запеклий опір реакційних верств польського дворянства, який вимагав не тільки ліквідації Едукаційної комісії, а й повернення шкіл єзуїтам, в 1783 р. були видані Акти комісії з питань народної освіти, які неухильно дотримувалися до кінця її діяльності.

У двадцяти п'яти розділах містилися приписи, що вперше в Польщі регулювали діяльність шкіл усіх типів і рівнів, у тому числі і парафіяльних, з точки зору їх організації та змісту. Багато уваги Акти приділяли викладацьким кадрам, внутрішньому шкільному життю, проблемам методів навчання і домашніх завдань, питань самоврядування учнів, шкільним свят і вільному часу молоді. Особливий розділ був присвячений «фізичній освіті», яка в сукупності з «моральною освітою» мала дати суспільству «шляхетну людину, а Батьківщині хорошого громадянина».

Під керівництвом Г. Коллонтая принциповій перебудові піддалася Краківська академія, яка була перетворена в центр науки і підготовки педагогічних кадрів. Усунення схоластики з системи викладання відкрило можливість для успішного розвитку фізико-математичних наук і медицини, а також їх наукової бази (ботанічного саду, астрономічної обсерваторії, досвідченого сільськогосподарської ділянки та інші).

Акти Едукаційної комісії закріпили за Краківською академією статус Головної школи Корони, в підпорядкуванні якої перебували всі навчальні заклади Речі Посполитої. На початку 80-х рр. XVIII століття була реформована і Віленська академія, яка, отримавши статус Головної школи Великого Литовського князівства, здійснювала контроль над усіма школами, розташованими на східних територіях Польщі [21, с. 39].

Основну увагу Едукаційна комісія приділила перебудові середніх шкіл, оскільки після ліквідації ордена єзуїтів нова організація середньої освіти стала для Польщі ключовою проблемою. Акти Едукаційної комісії уніфікували систему середньої освіти, до складу якої увійшли шести, і семирічні школи, що знаходилися в підпорядкуванні Краківської та Віленської академій. На підставі інструкцій та приписів комісія модернізувала, насамперед, зміст освіти і методи навчання як засобу реалізації ідеї громадянського і морального відродження правлячої еліти в Польщі.

В основі модернізації змісту освіти, спрямованої на обмеження філологічно-риторичного профілю школи на користь практико-орієнтованих знань, лежали дві головні економічні ідеології, що виникли у другій половині XVIII століття. Ідеологія фізіократизму, яка розвинулася у Франції, акцентувала особисту свободу, свободу діяльності, вільну конкуренцію, особистий інтерес як головний стимул діяльності в області виробництва сільськогосподарських продуктів.

Ідеологія меркантилізму, що зародилася в Голландії і Англії, відображала інтереси буржуазії в період формування основ капіталістичних виробничих відносин. На відміну від фізіократів представники цього напрямку пов'язували успішність економічного розвитку країни з розвитком промисловості, яка в порівнянні з сільським господарством виробляє більш дорогі товари і тим самим приносить велику користь державі.

Із позицій цих ідеологій зазнав модернізації зміст освіти з природничих дисциплін, математики та фізики. Вперше в навчальні плани середніх шкіл були включені такі дисципліни, як ботаніка, зоологія, сільське господарство, мінералогія, хімія, гідравліка, механіка, а також елементи медицини і гігієна. Історико-філологічні дисципліни, хоча і в дещо обмеженому обсязі, займали відповідне їм місце в навчальному плані середньої школи.

Нижчим рівнем системи освіти залишалися парафіяльні школи, яким надавалося велике значення в прогресивних соціальних і політичних програмах XVIII століття. Посилення уваги до освіти дітей селян було пов'язано з поширенням ідей фізіократизму як домінуючої суспільно-економічної доктрини. Члени комісії, усвідомлюючи економічні наслідки занепаду парафіяльних шкіл, поставили перед собою завдання їх відновлення і організаційного зміцнення.

Увага комісії була зосереджена на підготовці підручників, відповідних ідеології епохи Просвітництва. Широку популярність здобули в той час роботи Г. Пірамовіча, особливо його праця «Обов'язки вчителя», який заслужено відноситься до польської класичної педагогічної літератури [70, с. 148].

Значення Едукаційної комісії для розвитку освіти в Польщі важко переоцінити. В результаті проведених нею реформ, в умовах навислої над країною загрози позбавлення політичної самостійності комісія не тільки зробила справжній переворот в організації школи, зруйнувала її феодальну структуру і перетворила на сучасний навчальний заклад, що відповідав у той час європейським стандартам, але і принципово змінила ідеологію освіти та виховання.

Відомий історик літератури і ректор Варшавського університету В. Швейковський писав, що протягом двадцятирічного функціонування Едукаційної комісії «відродився спосіб мислення поляків. Весь народ прокинувся як після летаргічного сну, виявив, що нависла над ним небезпека, усвідомив свої потреби» [18, с. 23].

Успіх діяльності комісії на даному історичному етапі розвитку Польщі був забезпечений рядом факторів, найважливішими з яких є наступні:

- по-перше, посилювалася загальноєвропейська тенденція, що розвивається під впливом науки і раціональної філософії, до обмеження впливу церкви і чернечих орденів на освіту;

- по-друге, в основі ідей, висунутих комісією, лежала прогресивна освітня традиція підпорядкування освіти державі;
- по-третє, успіх реформ Едукаційної комісії був забезпечений підтримкою з боку польського народу і його переконаністю у виключній ролі освіти в ситуації боротьби за збереження ідентичності народу і його культури.

Програми Едукаційної комісії сприяли реалізації політичних і соціальних реформ в Польщі, покликаних відродити країну в політичному, економічному і культурному аспектах, зміцнити польську державу, підвищити його міжнародний статус, пристосувати феодальний лад до потреб капіталістичного виробництва, що вже зароджувалося. Економічні та політичні програми, висунуті діячами польського Просвітництва, ідеологами «Патріотичної партії» Ст. Сташицем і Г. Коллонтай, були схвалені Чотирирічним Сеймом (1788-1792 рр.), який підтримав ряд реформ, спрямованих на зміцнення армії, зміну державно-правового ладу та інше. Рішення Сейму знайшли відображення в Основному Законі країни - Конституції, прийнятій 3 травня 1791 р., яка вводила спадкову монархію, зміцнювала центральну владу, ліквідувала архаїчні інститути-конфедерації, ліберум вето тощо.

Проти прогресивної Конституції виступали зрадницьки настроєні магнати, які боролися за політичне і економічне лідерство в країні і збереження існуючого статус-кво. За наказом створеної ними так званої Торговицької конфедерації війська Росії і Пруссії на підставі Трактату від 1732 року про право на втручання Росії, Пруссії та Австрії у внутрішні справи Польщі окупували країну. Реформи Чотирилітнього Сейму були скасовані. Зібраний в Гродно Сейм (1793 р.) був змушений затвердити акт про другий поділ Польщі між Росією і Пруссією.

Відповіддю на черговий переділ польських етнічних земель стало повстання в 1794 році під керівництвом Т. Костюшка, випускника шляхетського

академії. Після придушення повстання в 1795 був проведений третій розділ Польщі між Росією, Прусією та Австрією, який привів до повної ліквідації польської держави. Припинилася також діяльність Едукаційної комісії.

У Польщі настав період 150-річного жорстокого національного гніту. З втратою національної незалежності почався новий етап у розвитку польської освіти, на характер якого найбезпосередніший вплив чинили країни-завойовники. Атмосфера шкільної реформи, що панувала в епоху діяльності Едукаційної комісії, сформувала світогляд видатних політиків, учених і діячів культури, таких як С. Потоцький, Ст. Сташиц і Г. Коллонтай, які продовжували освітню діяльність на анексованих територіях.

На польських землях, що увійшли до складу Російської імперії після першого поділу Польщі, в основному функціонували єзуїтські школи, оскільки Катерина II не визнавала папського Breve про ліквідацію ордена. Молодь виховувалася в цих школах в дусі відданості цареві, а процес навчання здійснювався в традиційному для єзуїтів стилі.

Реформовані Едукаційна комісією школи, що діяли на землях, приєднаних до Росії після другого і третього поділів Польщі, були повернуті єзуїтам. Російської шкільною адміністрацією вони розглядалися як центри поширення польської культури, лібералізму і навіть яacobінства, що становлять небезпеку для деспотичної влади.

Ліберальна політика Олександра I (1777-1825 рр.), що сформувалася під впливом політичної ситуації в Європі, надавала деяку свободу для польських шкіл. У віленському окрузі, на чолі якого стояв прогресивний політик і громадський діяч князь А. Чарториський, була створена сучасна шкільна мережа, що складалася з гімназій, загальних і парафіяльних шкіл. Центром наукового і культурного життя з моменту його заснування (1803 р.) був віленський університет, який виконував функції інституту, що займається школами всіх рівнів і напрямків.

На польських землях, захоплених Пруссією, здійснювалася політика германізації польського народу через навчання на німецькій мові і виховання беззаперечної покори державі. Величезну роль у збереженні польської ідентичності та культури зіграла церква, яка поряд із релігійною виконувала функцію об'єднання польського народу. Однією з форм протистояння германізації були польські видання. Серед них важливу роль грали букварі і книги, що популяризують знання в галузях домашнього та сільського господарства, а також охорони здоров'я [9, с. 104].

Найбільш жорстку політику германізації по відношенню до польського народу проводила австрійська монархія, що була в Європі однією з найбільш відсталих в економічних і соціальних відносинах. Єдність багатонаціональної країни досягалася за рахунок посилення центральної влади і застосування політики абсолютної германізації.

Обидві ці тенденції знайшли відображення в політиці, що застосовується шкільною владою по відношенню до польської школи, що була розташована на території Галичини, або Малопольщі, (Краків і Львів) та увійшла до складу монархії в результаті поділів Польщі. Шкільна політика, що проводиться Австрією по відношенню до польського населення, була закріплена законом 1805 р., що підкреслював становий характер освіти, виховання молоді в дусі лояльного ставлення до існуючого в австрійській монархії укладу суспільних відносин як постійного і незмінного.

Разом із тим вжиті заходи не принесли очікуваних результатів, незважаючи на те, що початкова освіта була перетворена на знаряддя посилення абсолютизму і громадського консерватизму. Особливий опір політика германізації зустріла на селі, де народ в силу релігійності і прихильності до традицій не хотів сприймати чужі мову і культуру. На Віденському конгресі (1814-1815 рр.), що завершив війни коаліцією європейських держав з наполеонівською Францією і переділом Європи в інтересах держав-

переможниць, знову стався переділ території Польщі, і нові кордони залишалися незміненими до Жовтневої революції 1917 р. в Росії.

На розвиток освіти на польських землях, приєднаних до країн-завойовників в кінці XVIII - середині XIX століття, впливали не тільки важливі політичні події, що мали місце в житті Європи, але і перспективи економічного розвитку цих земель. У першій половині XIX століття на території Королівства Польського, включеного до складу Росії після Віденського конгресу, формування системи освіти відбувалося під впливом тенденцій економічного розвитку Королівства і його потреб в кадрах.

Освітня політика, що проводиться активними учасниками Едукаційної комісії - С. К. Потоцьким, нащадком відомого магнатського роду, вихованцем Collegium Nobilium, прихильником впровадження філософії Просвітництва та її гуманітарних суспільних ідей, і Ст. Сташицем, освіченим представником ліберального міщанства, автором проектів з'єднання розвитку освіти з економічними потребами країни, була орієнтована на розвиток елементарної освіти і перетворення народної школи в фундамент систем освіти [43, с. 68].

Шкільний закон 1808 р. визначав правові та організаційні засади елементарної освіти, згідно з якими всі міські діти у віці від 6 років і сільські - від 8 років були зобов'язані до 11 - 12 років відвідувати елементарну школу незалежно від віросповідання. У 1819 р. на території Королівства Польського вже функціонувала 851 елементарна школа, де займалися 21091 учень [54, с. 64].

У складній системі освіти середні 6-річні школи відображали антиліберальні тенденції. Після виключення з навчального плану дисциплін, що впливали на розвиток самосвідомості польського народу (конституція і право), акцент був перенесений на традиційне для Польщі гуманітарну освіту. Проміжною ланкою між елементарної і середньою школою стали школи

практичної орієнтації, розвиток яких був викликаний швидким розвитком торгівлі та промисловості.

У процесі еволюції вони були перетворені в навчальні заклади нового типу - реальні школи. Систему освіти в Королівстві очолював Варшавський університет, створений декретом Олександра I в 1816 р., а також ряд вищих навчальних закладів (технічних, медичних та правових), поява яких була зумовлена швидким розвитком промисловості та попитом на кваліфіковані кадри.

Щодо благополучного розвитку школи в Королівстві Польському, то його було перервано після придушення польського повстання (листопад 1830 р.), яке за часом збіглося з регресом царської шкільної політики, що проводиться Миколою I на території Російської імперії. У 90-і рр. XIX століття сталася практично повна ліквідація польських елементарних шкіл. Царським указом 1851 р. сільські діти були звільнені від відвідування школи. В основі царського рішення лежала переконаність, що занадто велике поширення освіти серед польського народу може в майбутньому завдати багато клопоту російському уряду. Підсумком такої політики стала ліквідація в період з 1851 до 1861 року 239 елементарних шкіл, із них 189 на селі [53, с. 21].

Середня школа відповідно до закону 1839 р. ставала доступною виключно для дітей шляхти, чиновників і буржуазії і переходила в підпорядкування центральної влади в Петербурзі. Шкільний закон 1851 р. здійснив повну уніфікацію польської та російської шкіл: обов'язковими були єдині навчальні програми, ідентичною була і структура середньої школи.

У більш сприятливих умовах в 50-і рр. XIX століття розвивалося в Королівстві професійну освіту, формування якої відбувалося під впливом індустріалізації Королівства, всезростаючого попиту на кваліфіковані кадри і лібералізації освітньої політики щодо розвитку реальних шкіл. Спільне навчання в реальних школах дітей міщан і вихідців із фільварків сприяло

інтеграції польського суспільства і формуванню суспільної верстви технічної інтелігенції, що знищила традиційний бар'єр між міщанством і дворянством [58, с. 73].

Розвиток освіти в Королівстві Польському в другій половині XIX століття відбувався під впливом ряду об'єктивних факторів - поразки Росії в Кримській війні (1853-1856 рр.), втрати міжнародного і внутрішнього престижу, назрівання революційної ситуації всередині самої імперії, що призвели до зм'якшення національного гніту і лібералізації відносин на території Королівства як способу запобігання черговому революційному вибуху серед польського населення.

Увага прогресивних громадських і педагогічних діячів того періоду була переведена на дискусії про функції та завдання окремих ланок шкільної системи, ролі вчительства, значення позашкільного виховання і на інші проблеми. Головним предметом обговорення стала надзвичайно актуальна для того часу проблема класицизму і реалізму в освіті.

Прихильники програм індустріалізації Королівства піддали критиці переважання в гімназіях історико-філологічної освіти і наполягали на переорієнтації програм на вивчення природних і фізико-математичних наук, що відповідають вимогам економіки, яка розвивається. Підсумком дискусії було прийняття компромісного рішення про рівноцінне вивчення блоків навчальних дисциплін на тій підставі, що завдання середньої школи полягає не в підготовці молоді до професії, а в її всебічному інтелектуальному та суспільно-моральному вихованні [45, с. 26].

У прийнятому в 1862 р. Законі про публічне виховання в Королівстві Польському, реалізація якого була покладена на маркграфа А. Велопольського, знайшли відображення прогресивні тенденції в освітній політиці європейських країн. Йшлося про поширення освіти, і, перш за все, на селі, про загальнодоступність середньої освіти, про розширення мережі професійних шкіл і відновлення вищих навчальних закладів. Закон повертав польській школі

національний характер, забезпечував їй автономію, ліквідував розпорядження про уніфікацію системи освіти в Королівстві і Російській імперії, підвищував соціальний статус сільського вчителя.

Закон став одним із важливих етапів в історії польської освіти. Він був прийнятий на рубежі двох епох - шляхетського романтизму і міщанського позитивізму, коли замість дворянської освітньої ідеології польській громаді були запропоновані міщанські програми утилітарної освіти. Реалізації прогресивного закону завадило січневе повстання 1863 року, наймасовіше і тривале з усіх визвольних рухів польського народу. Придушення повстання викликало другу хвилю репресій, що охопила всі рівні освіти.

За проектом Н. Мілютіна, освіту на польських землях було підпорядковано центральній владі в Петербурзі, що направила основну увагу на сільську школу як головний засіб русифікації молоді. Однак слабкий розвиток мережі елементарних шкіл заважав досягненню поставленої мети. Значна частина сільських дітей залишалася за бортом елементарного навчання.

У 1870-1880 рр. в Королівстві одна елементарна школа припадала на 2000 жителів, в Австрії - на 1200, у Пруссії - на 683, а у Франції - на 501 жителя. Неграмотність сільського населення в Королівстві в кінці XIX століття досягла 83% [54, с. 138]. В знак протесту проти політики, що проводилася царською владою у відношенні до польської середньої школи, почався розвиток приватних середніх навчальних закладів, де поряд із державною програмою таємно вивчалися такі заборонені навчальні предмети, як історія і географія Польщі та польська література [55, с. 60].

Ліквідацією «неосвіченості і невігластва» польського селянства в 70-і рр. XIX ст. зайнялися найактивніші представники дворянства - новий соціальний пласт, який утворився після реформи 1864 р. так званих варшавських позитивістів. Дворянська знать не могла зберегти колишньої громадської домінуючої ролі. Багато їх представників зверталися до занять, які диктувалися

новими економічними умовами (служба по найму, вільні професії, технічні спеціальності, підприємництво та інше).

Ідеологи позитивізму (серед них видатні письменники і публіцисти) - інтелектуальної течії, об'єктивно служили потребам капіталістичного розвитку - пропагували значення сучасних природничо-наукових знань, необхідних для зміцнення економічної і суспільної позиції міщанства. Вони закликали до розриву зі старими шляхетськими традиціями, переконували залишити думку про повстанську боротьбу і присвятити всі сили економічному підйому краю, розвитку промисловості, науки і освіти.

Позитивісти пропагували раціональну філософію, яка відкидала станове обмеження, соціальні привілеї, пережитки дворянської ідеології, залишки феодальних інститутів і «романтичну філософію». В умовах політичного гніту і все більшого загострення протиріч в польському суспільстві реалізація їх програми не мала успіху. І тим не менше під впливом позитивістів широкі масштаби набула діяльність «Товариства національної освіти» (TON). В результаті її зусиль вся територія Королівства Польського була покрита мережею таємних народних шкіл, де навчали селянських дітей грамоті і формували почуття національної приналежності.

Боротьба за польську школу на землях, приєднаних до Росії, вступила в завершальну стадію на початку ХХ століття. Під впливом ідей революції 1905 р. таємна політична і просвітницька діяльність представників ліберальної і соціалістичної ідеології сприяла наростанню напруженості в суспільстві, що знайшла вихід в масових студентських та учнівських страйках.

Рух опору і боротьби, що увінчався такими здобутками, як дозвіл на організацію приватних шкіл, які реалізують власні програми, що задовольняли б амбіції молоді, підтримувалося найбільш прогресивними представниками польського вчительства - Ст. Калиновським, Л. Кшівіцкім, С. Семполовской, Х. Руднянської, Ю. Гродецьким та іншими.

Висновки до першого розділу

Просвітництво польського суспільства було завданням правителів ще в VII столітті, і незабаром Польща стала однією з найосвіченіших країн Європи. Бібліотечний каталог Кафедрального собору в Кракові, датованого близько 1110 роки, показує, що на початку XII століття польська інтелігенція мала доступ до європейської літератури. Ягеллонський університет, заснований в 1364 році королем Казимиром III в Кракові, є одним з найстаріших університетів у Європі.

У 1773 році король Станіслав Август Понятовський створив Комісію народної освіти (пол. Komisja Edukacji Narodowej), перше в світі державне міністерство освіти. Казимир III зрозумів, що нації був необхідний клас освічених людей, особливо юристів, які могли б систематизувати закони країни і застосовувати їх в судах і відомствах. Його старання заснувати вищий навчальний заклад в Польщі остаточно були винагороджені, коли папа Урбан V надав йому дозвіл на відкриття університету в Кракові.

В 1555 Анджей Фрич Моджевський висунув ідею обов'язкової освіти. Після поділів Польщі обов'язкову освіту було введено прусською владою в польських районах, що належали Пруссії (1825 р.), і австрійською владою в Галичині (1873 р.). У Російській імперії обов'язкової освіти не існувало. Як результат, в 1921 році, після того як Польща здобула незалежність, одна третина населення Другої польської республіки була неписьменною. Безграмотність була дуже висока на сході і майже була відсутня в західних областях.

Обов'язкова початкова освіта в Польщі було введено декретом в лютому 1919 року. Всі діти з 7 до 14 років були охоплені ім. Однак на початку новостворене польська держава зіткнулося з кількома проблемами реалізації декрету - відсутністю кваліфікованих вчителів, будівель і засобів. Після Другої світової війни обов'язкову освіту залишається одним із пріоритетів держави.

До 1978 роки тільки 1,2 відсотка польського населення були неписьменними. У Польщі обов'язкова освіта закінчується у віці 18 років. Зазвичай вона починається, коли дитині виповнюється 6 років і закінчується після 12 років навчання (у вищих школах). Чинний закон в Польщі розділяє поняття обов'язкової школою і обов'язкового навчання.

Обов'язкова освіта в Польщі починається у віці п'яти або шести років, згідно Реформам 1999, починаючи з «0» (нульового) класу дитячого садка (польської предшколи, буквально дошкільної) і з віку шести-семи років 1-го класу початкової школи. Обов'язкова освіта триває 9 років. Після перших 6 років початкової освіти учні надходять в гімназію на 3 роки (неповну середню освіту), а в кінці здають ще один обов'язковий іспит.

Міністерство національної освіти Польщі довело, що при королі Станіславі Августі Понятовським в 1773 році в Польщі існувало перше міністерство освіти в світі, і ці традиції продовжуються до цих пір. Міжнародна програма з оцінки освітніх досягнень учнів у 2012 році оцінила досягнення, зроблені польським освітою в області математики, техніки і грамотності; число найвищих показників збільшилася з 2003 року, в той час як кількість низьких показників знову знизилося. Згідно з рейтингом компанії Economist Intelligence Unit для Pearson в 2014 році, польську освіту оцінено як 4-е краще в Європі і 10-е краще в світі.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ У ПОЛЬЩІ

2.1. Тенденції реформування початкової освіти Польщі у ХХ – початку ХХІ століття

Система приватних шкіл ще на початку ХХ століття отримала інтенсивний розвиток: «в 1905 р. кількість шкіл становила - 535 одиниць, де навчалися 47242 учнів; в 1913 р. кількість шкіл - 826, учнів – 57890 осіб» [54, с. 25]. Однак це не вирішувало проблеми масової неписьменності польського населення. У 1907 р. в Варшаві серед чоловічого населення було 41,7% неписьменних, а серед жінок - 51,4%. У Лодзі в цей же час неграмотність серед чоловіків досягла 55%, а серед жінок 66% [67, с. 4]. Ліквідацією неписьменності серед дорослого населення займалася організація «Польська шкільна матір», яка очолила всі форми шкільної та позашкільної освіти і виховання на території Королівства.

На освітню політику Пруссії на польських землях після Віденського конгресу величезний вплив справило створення німецької імперії (1871 р.) і прихід до влади першого рейхсканцлера Бісмарка, який негайно приступив до економічної і культурної асиміляції польського населення. Після деякого послаблення політики германізації в 1840-і рр., викликаного революційною обстановкою в Західній Європі, вимогами глибоких реформ, в тому числі і в галузі освіти, ліквідації відсталого феодального суспільної структури, настав період так званої культурної боротьби (культур), що завдала головний удар по школі.

Заборонялося викладання польською мовою в елементарних і середніх школах, навчання письму обмежувалося здобуттям учнями елементарних навичок правопису, читання - вивченням священних текстів. Позбавлення польського народу основних прав сприяло його об'єднанню та активізації як в

культурній, так і в економічній області. Найбільш активно опиралося селянство, яке в політиці вбачало загрозу релігії і національним інтересам [38, с. 49].

Проникнення ідей варшавських позитивістів на територію Пруссії сприяло розвитку програм, орієнтованих на поширення, насамперед, економічних знань і трудового виховання як засобу збереження суспільства і забезпечення його добробуту. Практичною реалізацією цих вимог займалися сільськогосподарські і промислові об'єднання, діяльність яких була спрямована на підвищення культури праці через поширення серед міщанства і селян сучасних знань, ознайомлення з новітніми досягненнями техніки, зразковими господарствами, організацію виставок і так далі. Праця була чинником, що об'єднувала всі стани - шляхту, міщан і селян.

Посилення політики германізації активізувало діяльність конспіративних гуртків і таємних груп по самоосвіті, в рамках яких вивчалися польська мова, література та історія. Величезну роль в поширенні польської культури зіграло «Суспільство народних читалень» (1880 р.), в статуті якого в цілях конспірації було записано, що мета Товариства - «поширення корисних польських книг, а також організація народних бібліотек, які релігійні почуття народу виховують і зміцнюють» [73, с. 30].

Основою виховання і освіти на території Пруссії стало домашнє виховання, на яке було покладено завдання зберігати рідну мову і національні традиції, виховувати любов до праці, відраза до неробства і анархії. Домашнє виховання стало тим єдиним фактором, який допоміг польським дітям, які навчалися в німецьких школах, зберегти національну самосвідомість.

Почуття національної ідентичності викликало у них відчуженість і ворожість по відношенню до німецької школі, де за допомогою дисципліни, карцеру і різок намагалися насаджувати німецьку культуру. Реакцією на насильство стали шкільні страйки, що отримали назву «хрестового походу», або «польської революції» (polomsche Kindersentzung; polonische Schulrevolte), які

викликали широкий резонанс в Європі і привернули увагу європейських держав до порушення німцями прав польського народу [31, с. 31].

Розвиток польської школи у другій половині XIX століття на території, приєднаній до Австрії, проходило під впливом глибоких політичних перетворень, причиною яких була поразка Австрії в австро-німецькій війні (1866 р.) і, як наслідок цього, посилення відцентрових тенденцій, викликаних різними національними групами (угорців, чехів, поляків, словаків і українців). Збереження єдності монархії вимагало проведення глибоких внутрішніх реформ, які надають автономію захопленим народам, в тому числі і в галузі освіти. В основі шкільної автономії лежав Закон про національну мову викладання в народних і середніх школах (1867 р.), а також статут крайової шкільної ради.

Ухваленню цих значущих рішень передувала багаторічна боротьба, яку здійснювали прогресивні польські політичні діячі та вчені і, перш за все, Ю. Шуйський, ректор Ягеллонського університету, який виступав за відновлення польського характеру університету, повне повернення рідної мови в усі школи Галичини, обмеження філологічної спрямованості середньої школи, поліпшення матеріального становища вчительства, виборність ректорів і директорів гімназій.

У реформованій школі Ю. Шуйський бачив міцне підґрунтя для національної виховної традиції, яка проявилася в діяльності Едукаційної комісії, а також фактор економічного і соціального розвитку країни [8, с. 17]. Організація польських народних шкіл в Австро-Угорській монархії регламентувалася Законом 1869 р., що вводив 8-річне обов'язкове, безкоштовне навчання з викладанням рідною мовою для дітей у віці від 6 до 14 років.

Закон 1873 року дещо модифікував структуру народних шкіл (термін обов'язкового навчання скорочувався з 8 до 6 років, але разом із тим дозволялася організація дворічних зимових класів для випускників народних

шкіл) і визначав принципи організації шкільної мережі, дотримання яких наближало школу до місця проживання дітей; передбачав створення при школах дитячих садків, притулків і Фребелевського майданчика, організацію професійних курсів - сільськогосподарських і кустарних промислів. Зміст навчання був єдиним як в міських, так і в сільських народних школах.

Консервативна частина польських землевласників, переслідуючи свої особисті інтереси, відкинула прогресивні положення цього закону, які відкривали дітям селян і простого народу шлях до освіти. Остаточна ідея єдиної народної школи була відкинута в 90-і рр. XIX століття, коли Закон 1895 р. санкціонував диференціацію народної школи на два типи практико-орієнтованих навчальних закладів, що прив'язують сільського і міського дитини до його соціального середовища: 7-річну міську і 6-річну сільську школу.

Незважаючи на всі перешкоди, які чинилися протягом 80 років як офіційною владою Австро-Угорщини, так і польськими консервативними магнатами, польська народна школа в період автономії розвивалася досить інтенсивно: в 6 тис. народних шкіл напередодні Першої світової війни було близько 1100000 учнів [54, с. 50].

Боротьба за національну шкільну систему на польських землях, приєднаних до Росії, Пруссії та Австрії, супроводжувалася розвитком початкової думки, в основі якої лежала ідея національної школи і національної ідентичності. На початку XX століття головним центром початкової науки в Королівстві Польському була Варшава, де продовжували розвиватися ідеї епохи варшавського позитивізму, встановлювалися контакти з європейською педагогічною думкою, відкривалися нові напрямки педагогічних досліджень на основі сучасної методології.

Великий внесок у розвиток педагогіки і психології вніс послідовник В. Вундта і Г. Еббінгауз, прихильник спостереження і експерименту в психології та педагогіці Я. В. Давид (1859-1914 рр.). Основну увагу вчений

зосередив на дослідженні чинників, що забезпечують розумовий розвиток дитини («Розумові ресурси дитини», 1896 р.), розвиток інтелекту («Інтелект, воля і здатність до праці», 1911 р.), на проблемах початкового навчання («Наука про речі», 1892 р.), методологічних засадах педагогіки («Про сутність експериментальної педагогіки», 1912 р.), особистості вчителя і його підготовці («Про душу вчителя», 1912 р.).

Емпіричний напрямок в педагогіці і психології розвивала послідовниця Я. В. Давида А. Шіцувна, яка розглядала закони і чинники психічного розвитку дитини з позиції педології. Вона не тільки перебувала під впливом цієї теорії, але і активно сприяла її поширенню. Багато уваги А. Шіцувна приділяла проблемам початкового навчання, організації загальної освіти, підготовки вчителів і інше.

Дослідженням виховних процесів і розробкою концепції виховання, що відповідає потребам життя і враховує досягнення біологічних і суспільних наук, займався на рубежі XIX і XX століть Ст. Карпович (1864 – 1912 рр.) - представник соціалістичної ідеології, прихильник методологічних і програмних постулатів соціалізму. У роботі «Педагогічні нариси» (1897 р.) він виклав теоретичні основи науки про виховання. Під впливом критики, що розгорталася навколо сучасної школи, а також на шляху пошуку нових принципів суспільного життя Ст. Карпович проаналізував сучасні виховні системи, розкрив їх становий характер і намітив перспективи розвитку наукової педагогіки.

В Галичині, на відміну від Королівства Польського, під впливом гербартіанської філософії розвивався напрямок філософії педагогіки. Завдяки дослідницькій діяльності таких польських педагогів, як Л. Кульчинський, М. Барановський і А. Даниш, цей напрямок став офіційною педагогічною теорією. Галичина також була відомим центром історико-педагогічних досліджень, найбільш видатним діячем якого був А. Карбовяк. У його дослідженнях

домінувала проблема національної школи і боротьби за ідентичність польського народу.

Початок першої світової війни особливо активізував діяльність польських педагогічних центрів та вчительських об'єднань на території Королівства, де збереглися з часів революції 1905 р осередки опору і боротьби за демократичну школу, продовжували функціонувати вчительські організації, що представляють прямо протилежні концепції розвитку школи.

У суперечці про майбутнє польської школи, що тривала до здобуття Польщею в 1918 р. незалежності, викристалізовувалися дві течії в учительському русі і два напрямки виховної ідеології - прогресивний, заснований на вимозі рівного шкільного старту для всієї молоді, і консервативний, що схвалює привілейованість дітей громадської еліти. Протиборство цих двох напрямків в освітній політиці та ідеології виховання справило величезний вплив на розвиток школи і початкової думки в період між двома світовими війнами.

У Польщі держава по максимуму розглядає питання навчання і виділяє кошти на шкільну освіту. Розумна, прогресивна, креативна і сучасна нація росте, і чим більше сил, терпіння і уваги приділяти дітям зараз, тим більшою буде впевненість в успішному майбутньому. Шкільна освіта в Польщі є однією з найпрогресивніших серед усіх країн Східної Європи.

Серед кращих сторін освіти в Польщі можна виділити:

- високі стандарти навчання;
- сучасні європейські програми навчання;
- доступність і інноваційність.

Все частіше іноземні громадяни хочуть, щоб їхні діти здобували як початкову, так і середню та вищу освіту в Польщі. Дійсно, популярність цієї країни останнім часом стає все більшою, а потік осіб, які бажають проживати тут, зростає з кожним роком.

Багато українців, вирушаючи до Польщі на роботу, згодом отримують карту поляка або польське громадянство, і переїжджають жити до Польщі всією родиною разом із дітьми. Саме тоді перед ними і виникає таке складне і важливе питання: яку школу вибрати для дитини в Польщі? Чим відрізняються українські школи від польських? І якою, власне, є система шкільної освіти в Польщі? Спробуємо розібратися з цими питаннями.

Польську освіту по праву вважають однією із найбільш якісних в Східній Європі. Вона розділена на рівні, відповідно до віку дитини, її умінь і навичок, які вона набуває. Отже, в сучасній Польщі є:

- дошкільна освіта (przedszkole): з 3 до 6 років;
- початкова школа (szkola podstawowa): з 6-7 років;
- середня школа, чи гімназія (gimnazjum): з 13 до 16 років;
- старша школа, або після гімназійна (szkoła ponadgimnazjalna): з 16 до 20 років;
- вища освіта: з 18 років, після закінчення школи.

Слід зауважити, що не всі рівні освіти в Польщі є обов'язковими: так, дошкільну освіту (дитячий садок) і вищу освіту (університет) при бажанні можна набувати. Основним обов'язком усіх польських дітей є закінчити гімназію, але не пізніше, ніж до досягнення 18 років життя.

Так, з 2017 року освіта в Польщі виглядає наступним чином:

- дошкільна освіта (przedszkole): з 3 до 6 років;
- початкова школа (szkoła podstawowa): з 6-7 років і не пізніше 18 років;
- після початкова школа (szkoła ponadpodstawowa) - ліцеї, технікуми: з 16 до 20 років;
- вища освіта: з 18 років, після закінчення після початкової школи.

Дошкільна освіта в Польщі сьогодні не є обов'язковою. Батьки дитини самостійно приймають рішення, чи віддавати її в дитячий садок, і якщо так, то в який саме і на скільки годин на день.

Однак, слід зауважити, що останній рік в дитячому садку (коли дитині виповнюється 5 або 6 років) є обов'язковим для всіх дітей, які через рік підуть в школу в Польщі, включаючи дітей іноземців, оскільки це передумова вступу в початкову школу. Під час останнього року навчання в дитсадку дітям надаються базові, необхідні перед школою знання.

У Польщі функціонують як муніципальні, так і приватні платні дитячі сади. Батьки можуть самостійно вибрати для свого малюка такий заклад, керуючись особистими уподобаннями і побажаннями.

Початкова школа (Szkoła podstawowa) в Польщі - від 6 (7) до 13 (14) років. Дитина, перед надходженням в перший клас, в обов'язковому порядку повинна рік займатися в підготовчих групах, які відкриті в дитячих садках або в школах. У 6-7 років школяр, вже отримавши певні знання і навички, переходить у перший клас, в базову школу.

Восьмирічна початкова школа ділиться на два етапи: класи I-III і IV-VIII.

На першому етапі - в I-III класах для дітей від 6-7 до 10 років - заняття проводяться у формі дошкільної освіти, без поділу на предмети. З учнями працює один вчитель, тільки заняття іноземної мови, фізкультури і музики проводять інші викладачі. Дітям подобається такий підхід, більшість із радістю біжать до школи, адже там так багато цікавого, та ще й друзі-однокласники!

Уроки, як і в Україні, тривають по 45 хв, між якими обов'язкові перерви. Учні також можуть брати участь в спеціальних уроках релігії або етики, хоча вони не є обов'язковими і батьки самостійно вирішують про участь дитини в релігійних заняттях. Крім обов'язкових уроків, школа також надає дітям позакласну діяльність, наприклад екскурсії, походи в музеї чи театри тощо.

На другому етапі (IV-VIII клас), для дітей у віці від 9 (10) до 13 (14) років, впроваджується чіткий поділ на предмети. Кожен предмет викладає окремий учитель. Обов'язковими предметами на даному етапі є: польська мова; іноземна мова (англійська, німецька); математика; біологія; історія і суспільство; музика

(спів і гра на музичних інструментах); мистецтво (малювання); техніка (аналог української праці); інформатика (проводиться в комп'ютерних класах); фізкультура; релігія або етика (рішення про участь дитини приймають батьки); освіта для сімейного життя (з 5 класу, рішення про участь дитини приймають батьки); хімія; фізика.

Діти-іноземці, які володіють польською мовою на достатньому для навчання рівні, мають право на додаткові безкоштовні заняття з польської мови. Користуватися ними можна тільки протягом перших 12 місяців перебування дитини в Польщі.

Польська гімназія (Gimnazjum) - від 13 (14) до 16 (18) років.

Із 2017 року окремих етап освіти - гімназійний - в Польщі було об'єднано з початковим. Фактично, «з 2019 року гімназії в Польщі як окремих етап освіти будуть повністю ліквідовані, що цілком логічно, адже для школяра перехід з початкової школи до гімназії не є відчутним: він залишається вчитися в тому ж закладі, просто переходить в 9-11 клас» [51, с. 292].

Отже, в 9-11 класі вчать підлітки у віці від 13 до 16 (17) років. Освіта на даному етапі носить загальний характер, учні вивчають такі обов'язкові предмети: польську мову, дві іноземні мови, музика, мистецтво, історія, суспільствознавство, географія, біологія, хімія, фізика, математика, інформатика, фізкультура, безпека життєдіяльності Крім того, за бажанням, учень може відвідувати факультативи. Середня школа закінчується іспитом, який зазвичай проходить в квітні. Іспит складається з чотирьох частин: гуманітарної, математичної, природничої, мови.

Складання іспиту є необхідною умовою для завершення середньої школи. Результат іспиту є одним з критеріїв, які враховуються під час вступу до старшої школи. Жодне навчання неможливо без оцінки - шкали, яка відображає успіхи і досягнення учня у володінні предметом і його зростання (або навпаки, тенденцію до зменшення) успіхів у навчанні.

Оцінки діти починають отримувати з IV класу. Система оцінок в Польщі дещо відрізняється від української 12-бальної системи. У Польщі використовується 6-бальна система, де 6 - це найвища оцінка, 1 - найнижча: 6 – відмінно; 5 - дуже добре; 4 – добре; 3 – задовільно; 2 – допустимо; 1 – незадовільно. Фактично, оцінки 6-2 позитивні, 1 - негативна.

Учні в Польщі користуються електронними щоденниками (e-dziennik) на різних платформах, доступ до яких можливий через Інтернет. «У такому щоденнику зберігається вся поточна інформація шкільної діяльності учня - оцінки, перескладання, пропуски і прогули, домашні завдання, зауваження і похвала, оголошення від вчителів» [36, с. 20]. Код доступу і пароль на свою електронну адресу отримує від школи окремо кожен учень і його батьки.

Якщо не використовувати код протягом місяця - він автоматично буде вимкнено для генерування нового доступу необхідна письмова прохання на ім'я директора школи.

Waga oseny, або вага оцінки - це спеціальна позначка над основною оцінкою учня. Кожна школа відповідно до регламенту надає вагу від 1 до 3 кожному роду діяльності на уроці, щоб можна було об'єктивно обчислити середній бал за роботу протягом року. Наприклад, контрольна робота має вагу 3, усну відповідь на уроці - 2, виконання презентації з домашньої роботи - 1. У підсумку для учня вираховується середній бал по предмету за все його оцінки разом з вагою. Щоб обчислити середній бал, кожен оцінку треба додати стільки раз, скільки вона «важить» і розділити на кількість.

Навчальний рік в початковій школі Польщі починається у вересні і закінчується в червні, розбитий на 2 семестри, але в учнів є можливість відпочити не тільки на зимових і літніх канікулах, а й на різдвяні та великодні свята, період святкування яких займає орієнтовно тиждень. Як і в Україні, навчання в державних навчальних школах Польщі є безкоштовним. Але на

плечі батьків лягають такі фінансові витрати як підручники, страхування, харчування.

Кожна дитина, яка проживає в Польщі, у віці від 7 до 18 років зобов'язана відвідувати навчальні заклади, якщо цього не відбувається, батьки або опікуни понесуть покарання - аж до позбавлення батьківських (опікунських) прав. Щоб вступити в школу, дітей записують заздалегідь, наприклад, ще в березні. Можна піти вчитися в школу в своєму районі, або записатися в іншу. У другому випадку питання вступу розглядається безпосередньо директором навчального закладу. Вступ в приватну початкову школу також проходить через рішення директора в індивідуальному порядку.

У Польщі є така посада, як «Куратор навчання за місцем проживання» (Wojewódzkie Kuratorium Oświaty). «Ця людина може організовувати пільгові місця в різних навчальних закладах для дітей, які перемагали в олімпіадах і предметних конкурсах» [5, с. 62].

Таким чином, система освіти в Польщі не стоїть на місці і реформується, відповідно до викликів суспільства і вимогами часу. Отже, з грудня 2016 почалася реформа середньої освіти в Польщі, що триватиме до 2020 року: поступово скасовується освітній рівень «гімназія», початкова школа перетворюється в восьмирічну, після неї 4-річний ліцей або 5-річний технікум. Разом 12 років шкільного навчання.

2.2. Модернізація початкової освіти Польщі на межі XX – XXI століть

Система освіти в Польщі включає дитячі садки, початкові школи, середні школи, середні школи, вищі школи, мистецькі та інші школи. Освітня система в Польщі не включає вищу освіту, яка є окремою гілкою державного управління та має конституційно гарантовану автономію.

До 1989 року система освіти Польської Народної Республіки виконувала ідеологічне замовлення, спрямоване на виховання людини, яка сповідувала б комуністичні цінності. Починаючи з 1989 р. у Польщі постає завдання відійти від цих стандартів та орієнтуватися на інші, основані на демократизмі, гуманізмі та взаємоповазі. «Це було наслідком суттєвих змін у політичному устрої держави, а також нових викликів польському суспільству наприкінці 80-х рр. XX ст.» [15, с. 8]. А саме:

- виклик цивілізаційний: зміна сучасного світу, глобалізація культури, освіти та науки, взаємовплив культур, народів і систем цінностей, а також необхідність прийняття міжнародних норм, орієнтації на сучасні проблеми світу та їх розуміння;

- криза у польській системі освіти: фінансові проблеми, необхідність застосування новітніх педагогічних досягнень у навчанні;

- євроінтеграція, яка ставила перед країнами-кандидатами конкретні завдання: передусім реформу професійних шкіл (шкіл заводських), охоплення 80 відсотків суспільства середньою освітою та збільшення до 30 відсотків кількості людей, які отримали вищу освіту (на ці показники Польща вийшла на початку 2000-х рр.) [6, с. 3].

Кожний із цих викликів вимагав кардинальних змін тодішньої системи освіти. І ці зміни було здійснено у вигляді реформи. Умовно її можна поділити на 2 етапи. Перший (1989 – 1999 рр.) – розробка нової національної освітньої програми, децентралізація системи освіти (передача інститутів освіти під

повноваження гмін), становлення нових типів шкіл, а також зміни в екзаменаційній системі.

Другий етап (з 1999 року): змістовий, пов'язаний головним чином зі змінами у змісті освіти. Вони означали продовження неповної шкільної освіти дітей до 16 років (на 1 рік) та становлення нової структури освіти в школі: шість років у початковій школі, три – у гімназії та ще три – у профільному ліцеї. До цього початкова школа продовжувалася 8 років, а середня – 4 роки.

Важливою ланкою реформи стало створення у 1999 р. профільних ліцеїв з метою більш тісного їх взаємозв'язку із загальноосвітніми школами та полегшення можливості перекваліфікації їх випускників. «Для цього створювалися професійні ліцеї, які надавали випускникам професійних шкіл можливість подальшої освіти» [57].

Найголовнішими документами, які окреслювали основні напрямки реформування освіти у Польщі, були: «Головні напрямки у вдосконаленні системи освіти в Польщі»(1994 р.) та «Програмні підстави обов'язкових загальноосвітніх предметів» (1997 р.).

Згідно з ними пріоритетом для польської системи освіти є виховання людина, яка легко використовує сучасні досягнення, розуміє світ та добре орієнтується в життєвих труднощах, сприймає різні точки зору людей. Це людина, яка засвоїла знання, що допомагають їй у мистецтві життя з іншими людьми, високогуманна, культурна, яка є частиною світу і займає в ньому своє місце, розвиває власні здібності й інтереси, удосконалюється фізично та духовно.

Нова школа, в свою чергу, обіцяла учням безпечне та корисне для здоров'я навчання, побудову власних систем цінностей, їх становлення та вдосконалення. Школа брала на себе обов'язки привчати дітей до самостійності шляхом забезпечення високого рівня внутрішнього самоврядування. Вона

відмовилася від єдиної освітньої програми у старших класах та запропонувала учням самостійний вибір своєї майбутньої професії.

Із часом були створені різноманітні навчальні програми для учнів з різними інтересами. У планах було відкриття спецкласів для школярів, «які б цікавилися полоністикою, історією, літературою, інформатикою, філософією, іноземними мовами, античною культурою та латиною, артистичним мистецтвом (для цієї спеціалізації створювались цілі артистичні школи), біологією, географією, хімією, екологією, фізикою та астрономією, математикою, фізкультурою, музикою, військовою підготовкою, валеологією, технічними науками» [15, с. 76]. І хоча не всі спецкласи були створені, зреформована польська школа значною мірою врахувала ці плани.

Отже, «реформа системи освіти у Польщі ставила перед собою такі завдання: зближення навчання з реаліями сучасного життя, виховання сучасної людини, позбавленої стереотипів минулого, демократизація системи освіти з урахуванням європейського досвіду, підготовка до вступу країни до ЄС, а також можливість саморегуляції нової системи освіти» [10, с. 39]. Аналізуючи останні зміни у ній, можна стверджувати, що європейська інтеграція була, мабуть, найголовнішим «двигуном реформи». У цьому контексті цікаво розглянути пріоритети, які в системі освіти пропонує Євросоюз:

- створення шкіл, де б навчалися й виховувалися представники різних народів, які передавали б один одному національні цінності;
- відповідність змісту освіти загальноєвропейським стандартам;
- конкурентоздатність освіти;
- розвиток активної громадської позиції у молодого покоління;
- фінансування системи освіти за кращими світовими стандартами, виділення на її потреби такого відсотку ВВП, нижня межа якого не повинна сягати певного рівня [47, с. 35].

Незважаючи на очевидну привабливість цілей європейської освіти, слід підкреслити, що в ній є певні протиріччя. Деякі критики зосереджують увагу на різниці в системах освіти європейських країн при спільних цілях. Прибічникам єдиних стандартів освіти не подобається, що політична уніфікація не означає єдину систему освіти.

Також ідеться про те, що «навчальні інституції поводять себе незалежно, а навчальні програми на зразок SOKRATES або LEONARDO, які витрачають великі кошти на освіту дорослих, проте фактично не впливають на неї» [48, с. 36]. Однак незважаючи на наявність гострих проблем в європейській системі освіти, вона має помітні переваги порівняно з колишньою радянською саме в тому, що виховує активну, підготовлену до життя у ринковому суспільстві особистість.

Європейська освіта пропонує якісне навчання. Обсяг її фінансування значно більше, ніж у Польщі, не кажучи вже про українську освіту, навіть при зіставленні відсоткових витрат бюджетів. Більшість країн Центральної та Східної Європи – майбутні кандидати на членство в ЄС – намагалися підняти цей відсоток, виконуючи взяті на себе зобов'язання при вступі до цієї авторитетної організації. «Однією з цих держав була Республіка Польща. Польська реформа системи освіти тривала до 2007 року» [49, с. 19].

Як вважає польський педагог Станіслав Качор, «великий вплив на функціонування системи освіти мають уряди країн, адміністративно-територіальні одиниці цих держав, їх економіка та мережа позашкільних організацій» [50, с. 100]. У часи економічних перетворень польська система освіти була однією з найменш захищених галузей, що й обумовило проблеми в її реформуванні.

«Шокова терапія», хоч і привела до економічного зростання, спочатку відчутно сколихнула економіку посткомуністичного суспільства, особливо у перші п'ять років (1989 – 1994 рр.). Найболючіше вони відбилися саме на тих

галузях, які не вважалися першочерговими у реформуванні економіки. Однією з таких галузей була система освіти.

Нестабільність перших польських урядів та не сформованість адміністративного самоврядування посилили ці труднощі. Зрозуміло, що на цьому фоні не часто згадувалося і про існування позашкільних організацій. Хронічна економія коштів, причиною якої була економічна криза початку 90-х років, загальмувала їх надходження до системи освіти, що спричинило значні соціальні проблеми в цій галузі.

До позитивних змін не зразу привів і перехід освіти під управління гмін. Результатом цього кроку спочатку була ліквідація частини шкіл та дитячих садків, оскільки бюджети гмін були замалі. Особливо постраждали дитячі садки та малі школи. Так, «у 1990 – 1991 навчальному році в Польщі було 1231869 дитячих садків, у 1996 – 1997 році їх залишилося 983489» [15, с. 30]. Деяко меншою мірою це торкнулося малих шкіл. «У цьому також слід узяти до уваги демографічну кризу (кожен рік з 1994 року кількість учнів початкових шкіл зменшується в середньому на 90 тис. осіб)» [15, с. 37].

Економічні проблеми також призвели до появи великої кількості безробітних (близько 20% населення країни), а це безпосередньо має вплив на політику шкіл, які зобов'язані приймати багато дітей безробітних. Саме серед них спостерігається найбільша кількість «важковиховуваних учнів», потенціальних порушників дисципліни. Що стосується проблеми позашкільних організацій, посткомуністична Польща тривалий час мала проблеми з їх існуванням. Загалом вони були або слабкі, або не відрізнялися активністю. «Усе це разом складало труднощі здійснення реформи системи освіти в Польщі і пояснювало те, чому реформа не була проведена у заплановані терміни» [64].

Значний вплив на систему освіти Речі Посполитої здійснила адміністративна реформа 90-х років ХХ ст. В освітній сфері була проведена так звана децентралізація. Перехід від централізованої до децентралізованої

системи освіти означав, що школи та інші освітні заклади стали власністю місцевих урядів, а центральні урядові установи(зазвичай у такій ролі виступає Міністерство освіти) втратили прямий адміністративний контроль над школами.

Рішення польського уряду про децентралізацію освітньої системи можна пояснити тим, що органи місцевого самоврядування краще знають стан справ у своїх школах і можуть ефективніше ними керувати. Такі представники влади добре обізнані з потребами місцевої освіти, тому здатні пристосувати до них освітню політику. «Політичне рішення про децентралізацію освіти в Польщі свідчить про впевненість уряду в тому, що місцеві органи влади є найбільше придатним інструментом для раціоналізації, поліпшення і перебудови роботи загальноосвітніх шкіл» [20, с. 12]. В процесі децентралізації управління освітою Польща також зіткнулася з проблемами, успадкованими від старої системи.

Сферу освіти було перевантажено великою кількістю непотрібних ПТУ та технікумів, а також малих сільських шкіл. «Існувала надзвичайно велика різниця у витратах на одного учня в різних типах шкіл, а також у різних регіонах. На заробітну платню витрачали близько 80% шкільних коштів» [25, с. 31].

Задля розв'язання цих проблем було ухвалено рішення запровадити фінансовий стандарт. Фінансовий стандарт – це сума трансферту державного бюджету в розрахунку на одного учня, яка є достатньою для забезпечення кожної дитини однаковим рівнем освіти: тут враховано об'єктивні чинники впливу на вартість освіти в різних територіальних одиницях.

Після визначення приблизного фінансового стандарту потрібно підрахувати й оцінити додаткові видатки на освіту, які можуть виникати внаслідок певних об'єктивних обставин, наприклад, через бідність, певні фізичні вади учнів чи слабкість їхнього здоров'я, низьку густоту населення, особливі географічні чи кліматичні умови.

Запровадження фінансового стандарту дозволило суттєво зменшити різницю у фінансовому забезпеченні закладів освіти в різних регіонах країни. Критики сучасної системи освіти Польщі стверджують, що вона не до кінця виконує поставлену перед нею мету. Критикуються як викладачі, які страждають залишками старого радянського авторитаризму, так і забюрократизованість навчальних інститутів. На думку Тадеуша Левовицького, «освіта взагалі більше слугує підтримці їх існування, аніж навчанню дітей» [41, с. 33].

Проте можливість критики системи освіти сама по собі вже є важливою позитивною зміною. Не можна не помічати й тих позитивних зрушень, які сталися у Польщі останнім часом. Це, передусім, прийняття європейських цінностей та демократизація системи освіти. Після вступу до ЄС у 2004 р.

Польща збільшила фінансування системи освіти, крім цього в її розвитку активно допомагають різноманітні європейські програми. Певною мірою Польща може бути прикладом для України в освітній реформі. Деякі польські дослідники вважають, що «спроба введення 12-річного навчання в наших школах є результатом запозичення польської моделі шкільництва» [16, с. 416]. Україна теж зацікавлена в реформуванні своєї освіти, тому досягнення Польщі у цій площині можуть бути корисними й для нас.

Оновлення польської освіти ознаменувало собою всю ту велику працю, яку здійснило польське суспільство з кінця 80-х рр. ХХ ст., стало дзеркальним відображенням позитивних змін у політиці та культурному житті країни. Головним досягненням реформи можна вважати те, що вона повертає польське шкільництво на належне місце у Європі, позбавляє освіту її заідеологізованості, приймає нові виклики сучасного світу. «Зараз польська школа виховує людину не як знаряддя в руках держави, а як вільну особистість. Замість старого авторитарного підходу в освіті ми бачимо суб'єктно-суб'єктний підхід» [30].

Стосовно змін у структурі освіти, реформа загальноосвітньої школи підводила її до стандартів, необхідних для інтеграції польського суспільства у європейське співтовариство. «Це не означало бездумного копіювання європейського шкільництва, однак наближало до євростандартів якість навчання. Замість колишніх 8 років навчання у початковій школі збільшили загальну освіту до 9 років, відповідно збільшився термін освіти за обраними предметами до 6 років замість колишніх 4» [4, с. 15].

Реформа пішла назустріч учням професійних шкіл, які бажали продовжувати свою освіту, а вищі навчальні заклади отримали більшу самостійність та стали повноправними суб'єктами польської науки. «Почастішали контакти студентів Польщі зі студентами з інших країн Європи завдяки різноманітним освітнім програмам ЄС. Це стало передумовою функціонування такої системи освіти, яка відрізняється конкурентоздатністю та високим престижем» [64, с. 47].

Таким чином, польське Міністерство освіти зреформувало шкільну систему: збільшився термін освіти в початковій школі, покращилася якість професійної освіти, змінилося підпорядкування освітніх закладів за адміністративним принципом тощо. Зміни польської системи освіти дуже схожі на ті, які проходили в Україні в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Реформа початкової освіти має робити все, щоб виховувати гармонійно розвинену особистість, людину ХХІ ст., впевнену в собі, професійно підготовлену, незалежну в мисленні.

Для досягнення цієї мети в Україні варто надати більшої самостійності університетам та школам, як це було зроблено у Польщі. Досвід нашого західного сусіда показує, що, незважаючи на фінансові труднощі, з якими зіткнулася польська освіта у 1-й половині 90-х рр., перехід освітніх закладів під керівництво гмін все ж приносить великі позитивні зміни у вихованні активних, самодостатніх, незалежних та творчих людей, громадян Польщі.

Досвід польської реформи освіти не можна не помічати. Він став наочним прикладом системних змін, поштовхом до яких було спільне бажання мати першокласну сучасну освіту. Ще більш цінний цей досвід для нас, українців, у контексті географічної та культурної близькості наших країн. Дехто у нашому суспільстві заперечує необхідність реформ, бо вважає, що вони призводять до нестабільності. Так, суспільство завжди відчуває підсвідомий страх перед змінами.

Реформа системи початкової освіти продовжилася в Польщі у вересні 2000 року. За рік до початку реформи Міністерство освіти Польської республіки представило на обговорення громадськості проект майбутніх перетворень. Якщо в цілому охарактеризувати спрямованість реформи, то це зміна курсу: поворот від централізації до автономії і надання більшої самостійності установам освіти.

Відповідно до положень Конституції Польщі, кожен має право на освіту. Освіта є обов'язковою з 7 до 18 років, але статус обов'язкових закладів мають лише початкові та нижчі середні школи. Навчання в державних школах безкоштовне. Структура освіти Діяльність та організація системи визначені Законом від 7 вересня 1991 року про систему освіти. У 1999 році була введена нова структура освіти.

Згідно з проектом школа стає автономним організмом: держава формує соціальне замовлення, як його виконувати навчальні заклади вирішують самостійно. «Освітня реформа встановлює наступну структуру системи освіти в Польській Республіці: початкова школа (3 роки) - гімназія (3 роки) - ліцей (3 роки) або професійна школа (4 роки)» [32, с. 59].

Після закінчення школи і складання випускного іспиту (матура) випускник може продовжувати навчання в вузі (академічна магістратура) або 3-4-річному ліценціата з отриманням спеціальності інженера. Післядипломна освіта представлена докторантури, аналогом нашої аспірантури із терміном

навчання 4 роки. Будь-яка реформа коштує грошей. У 2000 році на освіту було виділено лише 4,7%. Успішне виконання поставлених завдань, навіть за найбільш обережними оцінками, вимагає збільшення витрат на освіту вдвічі. Ситуацію трохи полегшує отриманий Польщею під низький відсоток кредит Світового Банку.

В ході польської освітньої реформи були апробовані ряд ідей західного зразка. Як приклад можна привести освітній бон (аналог американського шкільного ваучера). Ця ідея була запропонована заступником міністра освіти К. Марцинкевичем в 1992-1993 рр. Освітній бон є сумою державного фінансування, яке виділяється державою в розрахунку на навчання однієї дитини. Оскільки батьки дитини мають право вибрати школу (державну або приватну), ця сума слід за дитиною, породжуючи, таким чином, конкуренцію між школами за учнів. Чим більше учнів в школі, тим краще її фінансування.

Аналіз основних положень польської освітньої реформи свідчить про велику увагу до підготовки вчителя для реформованої школи. З метою стимулювання інтересу до вчительської професії і диференціації оплати праці педагогів освітня реформа передбачає ряд ступенів в їх професійній кар'єрі.

Діти віком від 3 до 6 років відвідують дитячий садок. «Дитячий садок» для 6-річних є обов'язковим. «Дошкільні заклади» організовуються в дитячих садках, але також школи мають право створювати такий відділ. Шестирічна школа розділена на два трирічні етапи. Перший етап охоплює I-III класи; основна частина - це блок занять, який називається «інтегрована освіта» - ці заняття проводить один вчитель, який також виконує роль вихователя. Вчитель не повинен стежити за робочим часом, тобто ділити робочий час учнів на 45-хвилинні одиниці, як це робиться у вищих класах.

Учні також відвідують уроки релігії чи етики (через малу кількість заявників, практично нереалізований тип занять у польських школах). Батьки вирішують питання участі своєї дитини в уроках релігії. На цьому етапі

навчання в шкільну програму можуть бути введені додаткові освітні заходи, такі як іноземна мова. Деякі учні також беруть участь у дидактичних та компенсаційних заняттях та корекційних заняттях з гімнастики. Також можна запровадити інші додаткові заходи для всіх або групи студентів.

У IV-VI класах предмети викладають різні вчителі, один з яких (вихователь) відповідає за свій клас. Викладаються: польська мова; сучасна іноземна мова; математика; природа; історія та суспільство; музика; мистецтво; техніка; комп'ютерна наука; фізична культура; релігія (батьки вирішують питання участі дитини в цих заняттях) або етика (практично не проводиться у польських школах) [26, с. 104].

У цих класах також директор школи, у якого є межа годин у розпорядженні директора, може запровадити додаткові навчальні заходи для всіх або групи учнів, у тому числі додаткові заняття з іноземної мови та дидактичні та компенсаційні заняття.

Починаючи з 5 класу, за згодою батьків учні беруть участь у навчанні для занять із сімейного життя. У 6 класі учні складають тест на рівень знань та вмінь, який однаковий для всіх учнів. Учні з особливими освітніми потребами отримують індивідуальні робочі аркуші. Вони також можуть скласти іспит в індивідуально адаптованих умовах. Тест організовує Центральна екзаменаційна комісія. Цей тест не впливає на закінчення початкової школи та вступ до гімназії.

Реформа системи освіти в 1999 р. запровадила гімназію. Учні, які відвідують гімназію, - це молоді люди віком 13-16 років. Освіта на цьому етапі носить загальний характер, викладаються такі предмети: польська мова; історія; знання про суспільство; мистецтво; музика; сучасна іноземна мова; математика; фізика з астрономією; хімія; біологія; географія; комп'ютерна наука; техніки; фізична культура.

За бажанням батьків - також релігія. Для учнів, які не відвідують релігію, завідувач гімназії повинен організувати заняття з етики. Учні також відвідують уроки сімейного життя, які, проте, не є обов'язковими.

Освіта в нижчій середній школі закінчується іспитом у нижчій середній школі, написаним учнями 3-х класів у квітні. Дата встановлюється щороку директором Центральної екзаменаційної комісії. Іспит складається з двох письмових частин: гуманітарно-математичних та природничих наук (а з 2008/2009 навчального року також іноземною мовою). Результат іспиту не впливає на закінчення нижчої загальноосвітньої школи, але він важливий для набору в старші загальноосвітні школи (загальна середня школа, середня спеціалізована школа, середня технічна школа та професійно-технічне училище).

Старші загальноосвітні школи:

а) базові професійно-технічні школи з періодом навчання не менше 2 років і не більше 3 років, закінчення яких дозволяє отримати диплом, що підтверджує професійну кваліфікацію після складання іспиту, а також подальшу освіту в школах, перелічених у пункті (а); е) та f),

б) трирічні загальноосвітні школи, закінчення яких дозволяє отримати атестат про закінчення середньої школи після складання іспиту на зрілий освіту,

в) трирічні спеціалізовані загальноосвітні школи, що навчаються за профілями загальної професійної освіти, закінчення яких дозволяє отримати атестат про закінчення середньої школи після складання іспиту на зрілий освіту,

д) дворічні додаткові загальноосвітні школи для випускників шкіл, перелічених у пункті (а). а), закінчення якого дозволяє отримати сертифікат про закінчення середньої школи після складання іспиту на зрілий освіту,

ф) трирічна додаткова методика для випускників шкіл, перелічених у пункті (а). а), заповнення якого дозволяє отримати диплом, що підтверджує професійну кваліфікацію після складання іспиту, а також дає можливість

отримати сертифікат про закінчення середньої школи після складання іспиту на зрілий освіту,

є) середні школи з терміном навчання не більше 2,5 років, закінчення яких дозволяє особам із середньою освітою отримати диплом, що підтверджує професійну кваліфікацію, після складання іспиту,

h) трирічні спеціальні школи, які готуються до роботи для учнів з середньою та важкою розумовою відсталістю та для учнів з багатьма вадами розвитку, закінчення яких дозволяє отримати сертифікат, що підтверджує підготовку до роботи [58, с. 47-48].

Із 2012-2013 навчального року польська початкова школа, як правило, починається з 6 років замість колишніх 7 років. Початкова школа розділена на 2 цикли по 3 роки. Перший цикл інтегрує одного вчителя з викладанням усіх предметів, в той час як другий цикл передбачає предметне навчання. Наприкінці початкової школи учні пишуть обов'язковий міжнародний кваліфікаційний тест.

Якщо іспит пройдено, він підтверджується свідоцтвом про закінчення початкової школи. Однак цей сертифікат не вимагається для вступу в гімназію. «Заняття проводяться (крім додаткових предметів, таких як релігія) протягом 1800 годин у навчальному циклі. Додатковий предмет проводиться протягом 180 годин у навчальному циклі» [24].

Отже, значне прискорення розвитку початкової освіти в Польщі на межі ХХ-ХХІ ст. виявляється у міжнародній інтеграції національних освітніх систем, перманентному реформуванні шкільництва, починаючи з 1980 років, зростаючому використанні новітніх інформаційних і комунікаційних технологій у навчальному процесі в контексті глобалізації.

Для громадян сучасної Європи життєво необхідними стають нові знання та ключові компетентності, які гарантують економічний і соціальний успіх особистості в умовах високої конкуренції в суспільстві. У контексті розбудови єдиного європейського освітнього простору та реалізації принципу навчання

впродовж життя початкова освіта отримує завдання створення міцного підґрунтя для подальшого прогресу особистості в системі освіти й на ринку праці. Початкова школа Польщі покликана забезпечити інтелектуальний, фізичний, емоційний розвиток особистості, навчити дитину вчитися й сформувати мотивацію для подальшої освіти та самоосвіти.

Із одного боку, досягнення поставлених цілей створює можливості для підвищення якості початкової освіти та різноманітності освітніх закладів, а з другого - сприяє пошуку спільних шляхів розбудови початкової освіти як у Європі, так і у всьому світі в умовах спільних викликів.

Висновки до другого розділу

Початкова школа у кожній країні - перший етап організованого навчання. Зазвичай початкова освіта є обов'язковою. У Польщі діти відвідують школи, найближчі до місця їх проживання, згідно з так званим зонуванням. Органи місцевого самоврядування приймають рішення про виділення районів під школи.

Початкова школа в Польщі є елементом сучасної системи освіти і є обов'язковою. Обов'язкова освіта була передбачена польським законодавством ще у 19 столітті (1808 р.), у міжвоєнний період (1919 р.) та в 1940-1950 роки, і 1990 роки ХХ століття (1990 р.)

Із 1948-1949 навчального року до 1965-1966 року початкова школа була 7-річною школою, що створювала разом з 4-річною загальною середньою школою 11-річний цикл загальної освіти, в якому наступні класи становили єдину послідовність, що враховувалася від першого до одинадцятого класу. Ця школа - як випливає з назви - була основною ланкою польської шкільної системи.

Подовження початкової школи до 8 років було здійснено відповідно до Закону від 15 липня 1961 року про розвиток системи освіти і - згідно з міркуваннями, що містяться в ньому - було спрямовано на кращу підготовку учнів до подальшої освіти та отримання професійної кваліфікації.

Реалізація реформи полягала у запровадженні нових навчальних програм у 5-7 класах та організації восьмого класу в 1966/67 навчальному році, до якого вони були першими учнями з класу 1952 р. Навчання у восьми класах початкової школи було обов'язковим. Доказом закінчення цієї школи стало свідоцтво про закінчення початкової школи, що дало змогу продовжувати освіту в різних типах загальноосвітніх шкіл.

До 1991 року початкова школа була єдиним закладом з точки зору освітньої програми. Це означало, що навчання в ньому здійснювалося за однаковою програмою у всіх школах країни та за однаковими підручниками.

Зміни, внесені після цього періоду, включають: той факт, що вчителі можуть виконувати різні навчальні програми, беручи до уваги лише основну навчальну програму, тобто конкретний набір загального змісту, затверджений міністром національної освіти.

Передбачалося, що освіта в перші три роки (початкове навчання) носила пропедевтичний характер, оскільки вона дозволяла набувати базових знань та навичок, необхідних для подальшої освіти. Решта років навчання були присвячені загальній освіті з різних предметів, що відповідають основним науковим дисциплінам (наприклад, історії) та сферам людської діяльності (наприклад, музиці).

Незважаючи на ці припущення, також у початковій освіті навчання поділялося на предмети. Крім того, у 8-річній початковій школі були організовані класи з підготовки до професійної роботи, призначені для учнів, які до 15 років закінчили лише п'ятий-шостий клас і не обіцяли закінчити початкову школу у встановлений термін. Останні випускники 8-річної початкової школи (1985-1986 роки навчання) залишили її стіни в 1999-2000 навчальному році.

У 1999-2000 навчальний рік став першим, в якому впроваджувався 6-річний цикл початкової школи, одночасно із старшими роками (7 і 8 клас) школи, створюючи початок нової структури гімназії. У 2017-2018 навчальному році було відновлено восьмирічну початкову школу, що функціонує і сьогодні. Дитина може ходити до початкової школи у віці 6 або 7 років. Час навчання був розділений на два етапи. Перші три роки (перший етап навчання - 1-3 класи) називають вихованням у дошкільному віці.

РОЗДІЛ 3

ВИВЧЕННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ПОЛЬЩІ В УКРАЇНІ

3.1. Українсько-польське партнерство в 20-ті роки XXI століття на шляху України до європейської освіти

Наші відносини з польським народом мають давню історію. Спільні слов'янські корені, подібність традицій, співзвучність мови та культури сприяли поглибленню цих відносин у різних галузях культури. Після того, як Україна приєдналася до Болонського процесу, першими, хто протягнув нам руку допомоги - поляки. Більшість країн світу нашу систему освіти, методи викладання визнають найефективнішими. Але на сьогодні вітчизняні та іноземні вчені застерігають, що потрібні вдосконалення, зміни, проведення відповідних реформ в українській системі науки та освіти.

Польща погодилася поділитися своїм досвідом інтеграції в Болонський процес. Нині українські та польські науковці прагнуть досягнути консенсусу у розв'язанні тих проблем, які постали перед польською і українською вищою школою. «Звичайно, освітнє співробітництво Польщі та України почалося не з приєднанням України до Болонської декларації» [44, с. 220].

Ще 18 травня 1992 року між Міністерством освіти України та Польщі була укладена угода «Про співробітництво в галузі науки і освіти України та Польщі». «Офіційно наукове співробітництво української та польської держав бере початок із підписання угоди про наукове співробітництво між Україною та Польщею 1 липня 1997 року. Згідно з нею планувалося сорок тем для спільного виконання українськими і польськими науковцями» [69, с. 3].

«Майже всі міжнародні наукові конференції, що відбуваються в Україні, проходять за участю польських науковців. Велика кількість українських шкіл,

інститутів, університетів, інших навчальних закладів співпрацюють із польськими, проводять спільні семінари, круглі столи, конференції і тощо» [65, с. 74]. Сам факт приєднання України до Болонського процесу активізує співробітництво у галузі науки і освіти, зокрема в такій формі, як безпосередні зв'язки між вищими навчальними закладами обох країн.

Так, у 2000 році Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова підписав угоду про співробітництво у розвитку освіти і науки з кафедрою історії слов'ян і українознавства Балтійської гуманістичної школи у Кошаліні. Національний педагогічний університет має дуже тісні зв'язки з польськими освітянами: майже щороку тут відбуваються конференції, присвячені спільній історії Польщі і України. Під час візиту ректора НПУ імені М. П. Драгоманова В. Андрущенка до Польщі було підписано угоду з ректором Педагогічної академії у Кракові М. Сливою «Про співпрацю між двома найвідомішими педагогічними вищими навчальними закладами України та Польщі» [37, с. 139].

В стінах НПУ імені М. П. Драгоманова у травні 2000 року відбулася міжнародна конференція «Слов'янські народи у Другій світовій війні»; у травні 2002 року пройшла міжнародна конференція під назвою «Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми історії і політології» [22, с. 270], у які взяли участь понад 30 провідних вчених і викладачів із Краківського педагогічного університету, Інституту гуманістичних наук Вроцлавської політехніки, Балтійської гуманістичної вищої школи, Надвіслинського інституту історії у Слуцьку, Вищої педагогічної школи у Пьотркові Трибунальському та інших наукових закладів Польщі.

Професор кафедри слов'янських народів НПУ ім. М. П. Драгоманова П. Чернега зауважив, що «завдяки цим зустрічам ми, вчені Інституту історичної освіти НПУ Драгоманова маємо нагоду займатися науковим дослідженням спільної історії Польщі та України, обмінюватися думками з нашими

закордонними колегами, з'ясовувати проблеми, що представляють інтерес для наших закладів, окреслювати напрямки досліджень, уточнювати їх тематику» [69, с. 4]. Відмітимо, що вже майже десять років співпрацюють Кіровоградський державний педагогічний університет ім. В. Винниченка й Інститут регіонального управління та економіки Балтійської гуманістичної вищої школи в Кошаліні. Разом вони виконують спільну освітню програму, яка має свої результати.

Так, у 2001 році вийшов перший збірник праць «Тотожність та партнерство. Наукові студії найближчих сусідів» у Кошаліні [44, с. 221]. Наступний збірник під назвою «Україна-Польща: наукові студії партнерів - сусідів» вийшов у Кіровограді. Серед польських міст варто виокремити Краків, де активно розвивається україністика. Краківський університет не тільки має факультет української філології, він також підтримує зв'язки з провідними українськими університетами, обмінюється із українськими бібліотеками, організаціями, установами літературою.

Ця практика має історичне, наукове та культурне значення. Вона дозволяє познайомитися із напрацюваннями польських науковців українським читачам, які не мають можливості відвідувати бібліотеки в Україні та Польщі. На думку ректора Краківського університету, правдиво написані книги про наші держави допоможуть висвітлити правду і до кінця очистити від бруду й брехні нашу спільну історію, заспокоїти всіх ображених. Тоді можна буде перегорнути сторінку, щоб відкрити дорогу до тіснішого зближення двох народів-братів [68, с. 24].

Академія педагогіки імені Комісії національної освіти у Краківі співпрацює на підставі відповідних угод з Національним університетом імені Івана Франка у Львові, з університетами у Кам'янці-Подільському та Херсоні. Встановлено також контакти з університетами у Запоріжжі, Донецьку і Дніпропетровську. «Внаслідок таких домовленостей між університетами,

польські вчені можуть здійснювати архівні та бібліотечні пошуки у наукових інститутах різних України, а українські вчені можуть працювати з архівними і бібліотечними фондами у Польщі» [61, с. 107]. Ці дослідження стосуються удосконалення викладання окремих дисциплін, дидактики, методики використання найновітніших технічних засобів навчання.

Науково-дослідні конференції, які проходять у навчальних закладах Польщі і України сприяють поглибленому вивченню не тільки наукового та історичного досвіду, але й вивченню педагогічного потенціалу обох країн. Обидві сторони цікавить проблема системи добору абітурієнтів на навчання до педагогічних вищих навчальних закладів. Щороку польські навчальні заклади запрошують учнів і студентів з України разом із викладачами пройти у них практику, в яку входить ознайомлення з внутрішньою роботою навчального закладу і циклом предметів, які викладаються.

Українці мають можливість спостерігати за роботою своїх колег, викладачі обмінюються педагогічним досвідом, а школярі та учні мають можливість порівняти рівень завантаженості їх однолітків. Так, у Польщі в школах із математичним нахилом збільшено години на вивчення математики і створюється спеціальна програма для її поглибленого вивчення. Натомість, майже кожна українська середня школа спеціалізується на певному предметі, але це ніяк не позначається на кількості годин, які виділено на навчання того чи іншого предмету.

Велике значення в польських навчальних закладах надають вивченню інформаційних комп'ютерних технологій, іноземних мов. Варто зазначити, що після закінчення школи польські діти досконало володіють як мінімум двома іноземними мовами, українські ж школярі, вступаючи до вищих навчальних закладів, ледве можуть похвалитися знанням однієї іноземної мови на рівні розмовної. Якщо порівняти роботу приватних навчальних закладів Польщі і України, відмітимо, що в Польщі держава жорстко контролює кількість

студентів стаціонарного і заочного відділень, кількість годин на вивчення навчальної дисципліни, рівень підготовки викладацького складу.

В свою чергу, вище вказані навчальні заклади намагаються підвищувати рівень роботи всіх своїх структур. На Україні теж можна виділити окремі вищі приватні навчальні установи, які вже конкурують із державними, але існують і такі, що не відповідають своєму рівню акредитації і їх випускники не можуть конкурувати на ринку праці поряд із випускниками вищих державних навчальних закладів. Натомість випускники приватних середніх навчальних закладів мають досить високу підготовку і це відчувається під час олімпіад, написання тестів, вступних іспитів.

Як вважають окремі українські викладачі, нам бажано запозичити деякі елементи методик викладання, наприклад впровадити експериментальні програми, що зменшують навантаження учнів середніх шкіл, змінити систему викладання в початковій школі. Вчитель протягом уроку поєднує декілька предметів (читання, писання, малювання). «Дітям у такому віці дуже складно виконувати одноманітні завдання, тому уроки проходять у формі гри, щоб учням було цікаво до кінця заняття» [68, с.15–16].

Варто скористатися прикладом поляків та більш спеціалізовано підходити до навчання старшокласників. Українські випускники досить часто не впевнені у виборі тієї чи іншої професії, тому слід звернути увагу на роботу польських вищих навчальних закладів, які проводять численні зустрічі, конференції з майбутніми випускниками шкіл, знайомлять їх з основами журналістики, менеджменту. Польські педагоги вважають, що їм є теж багато чому повчитися у нас. Зокрема, їх зацікавили такі форми проведення практичних занять, як колоквиуми, бліцопитування, висловлення власних думок із приводу тієї чи іншої проблематики.

Якщо проаналізувати стан україністики у Польщі, то українська мова викладається у 59 загальноосвітніх державних шкільних закладах, у тому числі

в чотирьох ліцеях з українською мовою навчання. Для українських школярів і студентів, які проживають у Польщі, і прагнуть вивчати українську мову і культуру Міністерством культури і мистецтв Республіки Польща розроблено спеціальні програми щодо шкільних програм та підручників з національної історії своїх народів, географії, національної мови і літератури.

При вище вказаному Міністерстві працює Бюро у справах культурних меншин, яке координує державне фінансування всіх заходів у своїй галузі на теренах Польщі. Збудовано великий інтернат в Гурові Іловецькому, де спеціалізовано навчаються українці усієї Польщі. Зауважимо, що українською мовою виходять вісім періодичних видань, у восьми містах регулярно ведуться радіопередачі українською мовою. У шести найвідоміших університетах Польщі функціонують кафедри української філології.

Польські видавництва за останні роки видали твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та багатьох інших. Протягом 2000–2005 років на полицях польських крамниць збільшилась кількість книжок українською мовою. Дуже важливим для розвитку відносин між нашими державами, зокрема культурних, є представництво українців в органах влади.

В польському парламенті працює комісія у справах національних та етнічних меншин, її членом є депутат Мирослав Чех - українець. За словами голови цієї комісії Єжи Штеліги, головна мета її діяльності - захист прав та інтересів польських громадян інших національностей, врахування потреб національних меншин, які проживають в регіонах Польщі. Натомість в Україні є лише три школи з викладанням польської мови, є ще чотири школи - із змішаною формою навчання (365 учнів).

«За сприяння польської сторони відкрито початкові класи з польською мовою у Довбиші (колишньому Мархлевську) - колишньому центрі Польського національного району» [21,с. 3]. Так, для організації системи освіти польською мовою, факультативного вивчення рідної мови, історії, культури міністерства

освіти України та Республіки Польща уклали двосторонню угоду, в межах якої працює спільна українсько-польська комісія експертів над змістом підручників для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв із польською мовою навчання.

Динаміка зростання вивчення польської мови спостерігається у вищих навчальних закладах. У Києві польську мову вивчають не тільки в Київському національному університеті, де велику науково-організаційну роботу здійснює кафедра полоністики, очолювана відомим полоністом професором Ростиславом Радишевським, але й в Київському славістичному університеті, Києво-Могилянській Академії, в Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова. «Із поглибленням добросусідських відносин та співробітництва між Україною та Республікою Польща, зріс інтерес до польської культури серед української учнівської та студентської молоді, яка бачить своє майбутнє у спільному європейському домі» [62, с. 156]. Постійно діють курси польської мови, які організовано при Польському домі в Києві, Федерації польських організацій в Україні.

Надзвичайно велику допомогу у цій сфері надають освітнім закладам і викладачам польської мови Посольство Республіки Польща в Україні та Генеральні консульства Республіки Польща в Києві, у Львові, Харкові, які передають велику кількість навчальної літератури та підручників, виданих за сприяння Фундації допомоги польським школам на Сході імені Г. Гоневича у Любліні, направляють в Україну польських вчителів.

Суттєвий внесок також здійснює Товариство «Спільнота польська», яка опікується поляками, «розсіяними» по всьому світу. Звичайно, існує ще безліч проблем, які необхідно вирішити, адже історію не перепишеш: чорні та білі плями так і залишаться на її сторінках. Дуже важко переконати минуле покоління науковців, які зустрічаються на конференціях і намагаються розв'язати старі вузли непорозумінь шляхом нав'язування своїх думок один одному.

На щастя, сучасна українська і польська молодь не оглядається на мури старих упереджень, бо має збудувати новий спільний дім. Для налагодження українсько-польського наукового партнерства в попередні роки уже дещо зроблено. Підписано ряд важливих документів, створено організаційно-правові механізми реалізації партнерства, відбувалися зустрічі на вищому рівні. Така співпраця дозволяє творити нову, надзвичайно важливу, сприятливу атмосферу зближення і порозуміння між двома народами, швидке запровадження новітніх навчально-виховних технологій. 2000 рік став роком нового рівня культурних і наукових відносин між Польщею і Україною.

Першим серйозним питанням, яке було обговорено президентами на зустрічі 17 січня 2000 року у Кракові, стало питання про створення Польсько-українського університету. У Варшаві вже існує Українсько-польський університет, в якому плідно працюють польські та українські науковці. Завдяки сприянню цього закладу в Польщі та Україні проводиться велика кількість конференцій на різну тематику, було надруковано декілька спільних робіт, які стосувалися історії українського та польського народів.

Згідно з умовами договору про створення Польсько-українського університету була сформована українсько-польська комісія зі співробітництва у галузі науки і технологій, яка оголосила про початок дії Виконавчої українсько-польської програми співробітництва у галузі науки і технологій. В межах програми сторони розвивають співробітництво в галузях, що мають пріоритетне значення в обох країнах: математичні, фізичні та астрономічні науки; хімія та хімічні технології; енергетика та енергозберігання; матеріалознавство та технологія металів; автоматика, електроніка, інформатика та телекомунікації; біологічні науки, науки про землю, охорона навколишнього середовища; медичні науки; економічні та правові науки; гуманітарні науки.

Програма підтримує співробітництво між науковими установами України та Республіки Польща в таких основних формах: виконання спільних науково-

дослідних проектів; спільне проведення та участь в міжнародних наукових конференціях, семінарах та виставках; обмін науково-технічною інформацією. Під час візиту делегації НАН України в листопаді 1999 року до Варшави було підписано Протокол про наукове співробітництво між НАН України та Польською АН на 2000–2002 роки, де передбачається, що це співробітництво здійснюватиметься в межах спільних дослідницьких проектів, які погоджені зацікавленими науковими установами Польщі та України.

На сьогоднішній день таких проектів є 61. Зростання кількості та інтенсивності наукових контактів не повинно розглядатись як самоціль. У першу чергу треба виходити з того, що такий рівень сприяє кращому порозумінню між народами, усвідомленню спільності європейського дому, і без сумніву, є важливим чинником стратегічного партнерства між двома країнами. Події, які відбувалися протягом 2000-2005 років, змінили світогляд українців і поляків.

Ми толерантніше почали ставитися один до одного, навчилися прощати та вчитися на помилках наших предків. Польський народ, парламент і уряд хочуть бачити Україну розвинутою, багатою і - передусім, - суверенною державою. Гасла «За вашу і нашу свободу!» та «Без вільної України не може бути вільної Польщі», донині зберегли свою актуальність від часів Петлюри і Пілсудського.

«Євроінтеграційні прагнення України потребують не лише ефективної взаємодії з Європейською Комісією на різних рівнях, а й навчання, перейняття досвіду та вивчення аналітичних і методологічних матеріалів, напрацьованих країнами-новими членами ЄС під час їхньої підготовки до приєднання» [72]. Значний досвід підтримки європейської інтеграції має один із членів ЄС - Польща.

Вона із самого початку не обмежувалася лише створенням державних інституцій, що займаються проблемами інтеграції. Застосовуючи комунікації з громадськістю, польська влада докладно інформувала про всі справи, пов'язані

з інтеграційним процесом, роблячи його прозорим та відкритим. Сьогодні Україна та Польща не лише сусіди, але і партнери, що спільно працюють в євроінтеграційному напрямку, обмінюючись досвідом та знаннями.

Спільні проекти польсько-української співпраці в контексті європейської інтеграції спрямовані на співробітництво, по-перше, у різних галузях соціально-економічного та політичного співробітництва (транскордонне співробітництво, діяльність місцевих органів влади та органів самоврядування, соціальна політика, інформаційне забезпечення євроінтеграційних прагнень тощо), по-друге, вони спрямовані на різні цільові групи (держслужбовців, молодь, працівників сільського господарства тощо), по-третє, охоплюють громадськість різних регіонів України.

Особливе значення має співпраця України та Польщі у сфері транскордонного співробітництва. У цьому напрямку було здійснено кілька проектів. Починаючи з вересня 2006 року на території Закарпатської, Львівської областей та Люблінського воєводства з ініціативи Фонду розвитку транскордонного співробітництва в рамках програми Добросусідства Польща - Україна - Білорусія реалізовується проект «Центр українсько-польських ініціатив - створення стійкої платформи для розвитку прикордонних територій» [27, с. 94].

Його мета - сприяння гармонізованому розвитку прикордонних територій шляхом створення необхідних умов для стійкого і ефективного співробітництва між органами влади, громадськими організаціями та комерційними структурами в прикордонних регіонах України та Польщі. Цей проект фактично надав сприятливі можливості для розвитку громадянського суспільства, забезпечивши підтримку стабільного партнерства між владою, бізнесом і громадськими організаціями задля ефективного використання потенціалу транскордонного українсько-польського співробітництва.

У липні-вересні 2019 року було відкрито конкурс спільних українсько-польських науково-дослідних проектів для реалізації у 2020 - 2021 роках [34]. Він оголошений Міністерством освіти і науки України та Міністерством науки та вищої освіти Республіки Польща.

Згідно з Договором між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в сфері науки і технологій від 12 січня 1993 року, Угодою між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти від 20 травня 1997 року та відповідно до Спільної програми науково-технологічного співробітництва Міністерство освіти і науки України та Національна агенція академічних обмінів Республіки Польща оголошують конкурс спільних українсько-польських науково-дослідних проектів для реалізації у 2020-2021 рр.[64].

Конкурс проводиться з метою сприяння встановленню та розвитку якісного науково-технологічного співробітництва між науковцями обох країн.

До участі у конкурсі приймаються проекти відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, а саме:

- Комп'ютерні та новітні виробничі технології (лазерні, високоточні, мегатронні, роботизовано, плазмові, оптоелектронні, сенсорні тощо);
- енергетичний менеджмент та енергоефективність;
- екологія та управління навколишнім середовищем;
- науки про життя, нові технології, здоров'я та запобігання найрозповсюдженішим хворобам, біотехнології, біоінжиніринг та генетика;
- нові речовини та матеріали;
- соціальні та гуманітарні науки;
- оборонні технології.

Після перевірки відповідності пропозицій вимогам, кожна заявка передається для наукової експертизи, що проводиться паралельно в Україні та Республіці Польща. Після цього спільна Комісія з питань співробітництва в

сфері науки і технологій, яка збирається за ініціативою установ обох країн, проводить остаточний розгляд та відбір проектів для надання фінансування.

Крім наукової відповідності, основними критеріями оцінки є такі:

- наукова цінність проекту;
- взаємодоповнюваність дослідницьких груп;
- перспективність співпраці.

Участь у проектах молодих вчених і викладачів вітатиметься.

Керівники та основні учасники проектів можуть подавати кілька заявок. Однак керівники не зможуть отримати фінансування більш, ніж за одним проектом.

Науковці з українського боку, зокрема, керівники проектів, мають вжити усіх необхідних заходів для захисту науково-технічних та промислових цінностей, які їм належать, а також прав інтелектуальної власності. Головна увага приділятиметься тому, щоб у рамках співробітництва, не відбулося незапланованої передачі українських технологій іншим країнам. Українська сторона бере на себе витрати, пов'язані з перебуванням у Республіці Польща українських вчених, які беруть участь в спільних проектах: дорожні, добові, включаючи витрати на проживання.

Польська сторона, для перебування в Україні в рамках затверджених проектів, сплачує польським дослідникам витрати, пов'язані з перебуванням в Україні. Дослідники з обох країн несуть візові витрати, мають організувати належне страхування на випадок надзвичайних ситуацій, хвороб або нещасних випадків на час їхнього перебування в приймаючій країні.

Щорічно на поточний рік із виконавцями укладаються договори з фінансування національної частини проекту. Фінансування здійснюється в межах виділених бюджетних коштів упродовж дворічного терміну реалізації проектів кожного року окремо. Рішення щодо продовження фінансування у

другому році приймається після розгляду наукового та фінансового звітів про виконання проекту за перший рік.

Звіти подаються виконавцями щорічно. У наукових звітах мають бути викладені результати досліджень, акти впровадження й рекомендації прикладного характеру, а також можливі перспективи впровадження наукових розробок.

Конкурс відкритий для будь-яких лабораторій чи науково-дослідних груп ЗВО, науково-дослідних установ та підприємств обох країн, зокрема, молодих вчених і викладачів. До участі приймаються проекти відповідно до пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, зокрема, екологія та управління навколишнім середовищем; науки про життя, нові технології, здоров'я та запобігання найрозповсюдженішим хворобам, біотехнології, біоінжиніринг та генетика; соціальні та гуманітарні науки.

Основні критерії оцінки – наукова відповідність, цінність проекту, взаємодоповнюваність дослідницьких груп, перспективність співпраці.

ЛМГО Центр освітньої політики (м. Львів, Україна) та Польське товариство педагогів та аніматорів KLANZA (м. Люблін, Польща) у червні 2020 року оголошували набір учителів початкових класів для участі у проекті «Барви навчання – застосування сучасних методів навчання в українській початковій школі». Проект співфінансується Польсько-Американським Фондом Свободи в рамках програми RITA– «Зміни в регіоні», яку реалізує Фонд «Освіта для демократії».

Проект тривав з 1 червня до кінця 2020 року. Даний проект розроблений для вчителів початкових класів з українських шкіл. Упродовж червня – вересня 2020 року тренери KLANZA проводили для українських вчителів шість тригодинних вебінарів, які охоплювали такі тематичні блоки:

Природнича освіта:

- пропозиція навчальної діяльності на основі активних методів, які поглиблюють контакт учня з природою;
- приклади ігор, які дають учням змогу ознайомитися з будовою дерев, їх значенням і циклом розвитку, позитивним і негативним впливом довкілля на цей розвиток, роллю лісників, які доглядають за лісом, ярусами лісу, породами дерев, з різними типами настрою, які дають змогу відчути «проблеми» дерев;
- проекти у сфері природничої освіти на прикладі авторського проекту «Календар одного дерева»;
- рухливі, музичні, мистецькі ігри, які зближують дітей з природним довкіллям, приклади діяльності у класі і за його межами;
- творча діяльність з використанням природніх зразків з найближчого довкілля;
- пропозиція навчальної діяльності для спільного цікавого проведення часу під час екскурсій, мандрівок;
- способи активізації групи під час екскурсії/прогулянки.

Математична освіта з елементами кодування:

- математичні забави та ігри на основі музики, руху, художньої діяльності та логічного мислення з використанням простих матеріалів (паперу, ударних інструментів, ігрових костей тощо);
- приклади ігор для розвитку логічного мислення, аналізування і розв'язування проблем, пошуку і сприйняття інформації, набування навичок і вправності рахування;
- забави та ігри, які вводять дітей у світ кодування без використання комп'ютерів на основі найпростіших загальнодоступних матеріалів – карток, ігрових костей, келихів тощо;
- прості приклади навчальної діяльності та ігор, які розвивають логічне мислення, креативність, аналізування і розв'язування проблем, кодування і розуміння інформації, перенесення коду на конкретні дії, а також

способи самостійного виготовлення планшетів і реквізитів для навчальної діяльності.

Натхненні фольклором – трансфер культурних ресурсів України у навчання дітей:

- пропозиції ігор для привітання і прощання, а також танців, ритмічно-рухливих ігор на основі народної музики;
- приклади простих забав та інтеграційних танців на основі народних мелодій;
- приклади мистецької діяльності, на які надихнули елементи народного мистецтва;
- використання народної музики у мовленнєвій та математичній освіті, приклади сценаріїв занять;
- значення танцю, музики, руху у роботі з групою;
- значення музично-рухливих забав на основі традиційних народних мелодій;
- значення використання народної музики у формуванні національної ідентичності через популяризацію народної культури.

Мовна освіта на основі методичних порадників «Навчаємось, граючи»:

- забави для формування мовленнєвих компетентностей дітей;
- традиційні рахувалки, римування і приклади використання їх у мовній освіті;
- приклади використання віршиків різної тематики, пристосованої до календаря навчального року, і приклади їх використання;
- склади, слова і речення – вправи, які готують до читання, ігри для розвитку словникового запасу й оперування ним;
- пропозиції використання у мовній освіті простих і доступних матеріалів, які зроблять навчання цікавішим, формування у дітей позитивного ставлення до навчання і розвиток зацікавлення у пізнанні навколишнього світу.

Візуальне мислення у роботі вчителя:

- планування простору на плакаті (рамки, тіні, назви, шрифт, стрілки);
- практичні приклади використання візуального мислення в освіті;
- як малюнок може підвищити ефективність технік запам'ятовування;
- поточні потреби учасників.

Вебінари відбуватимуться у середовищі Zoom (повній версії). Вестимуть їх польські тренери, але ми забезпечимо синхронний переклад на українську мову.

Тренери:

Люцина Бзовска (Lucyna Bzowska) – тренер III ст. PSPiA KLANZA, авторка методичних посібників «Навчаємо, граючи (I-III кл.), «Натхненні фольклором» (співавтор), «Забави з вовною - poradnik», «Фольклорна забава 1 і 2». Щороку проводить понад 500 годин тренінгів.

Агата Якушко-Собоцка (Agata Jakuszko-Sobocka) – тренер візуального мислення, graphic recorder, ілюстратор, експерт зі скетчноутингу (графічних нотаток) – <http://www.drawthewords>.

Перевагу під час відбору мали вчителі початкових класів опорних шкіл, розташованих на території об'єднаної територіальної громади. До безпосередньої участі у вебінарах було відібрано 40 українських вчителів початкових класів.

Програма «Європейська освіта» – це відома українсько-польська компанія, що здійснює свою діяльність на ринку інформаційних освітніх послуг України із 2005 року. Компанія динамічно розвивається й уже встигла зарекомендувати себе в якості надійного партнера. «Кращі ЗВО Польщі уповноважили «Європейську освіту» проводити свою інформаційну та вступну кампанію, надавати послуги з набору студентів, у тому числі в якості приймальної комісії, послуги з підбору житла, легалізації документів, отримання візи, перевезення на

місце навчання, поселення та підтримувати студентів протягом першого року навчання» [1, с. 95].

Тобто головною метою створення компанії було забезпечення абітурієнтів швидким та прямим доступом до ЗВО Польщі, і цієї мети вона вдало досягає у співпраці з кожним, хто бажає скористатись такою унікальною нагодою.

Перевагами компанії «Європейська освіта» є: суттєвий досвід, який вона здобула працюючи із 2005 року. Офіційне представництво вісімнадцяти європейських ЗВО в Україні та понад 600 спеціальностей, що пропонуються, можливість вступу у ЗВО Польщі за результатами співбесіди в Україні, індивідуальний підхід до кожного клієнта, комплексний супровід студента протягом першого року навчання, офіційні угоди з польськими ЗВО, що гарантують успішний вступ, можливість попередньо відвідати вибраний ЗВО, отримання європейського диплому, що є дійсним в Євросоюзі, Україні, Росії тощо, можливість стажуватись і подорожувати країнами Європи, США, Канади, а також реальна можливість працевлаштування в Європі та інших країнах світу.

Підтримка та сприяння своїм студентам є неодмінною рисою роботи компанії, вона їх реалізує у виборі ЗВО, процедурі вступу, перекладі, нотаріальному завірненні, нострифікації та легалізації документів, формуванні та поданні повного пакету документів згідно з вимогами ЗВО, наданні офіційного засвідчення з університету про зарахування, у візовій підтримці, підборі житла за бажанням, організації виїзду, перевезення, супроводі та поселенні, екскурсіях, консультації та в дистанційній підтримці студента протягом року.

3.2. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі

Соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу вимагають якісно нових моральних і духовних орієнтирів, адекватних потребам дитини, актуалізують важливість усвідомлення ролі та місця обдарованості учнів дітей. Особливо в контексті історико-соціальної та психолого-початкової парадигми, виявлення сутності таких педагогічних феноменів, як «обдарованість дітей», «педагогічна підтримка обдарованих дітей», «педагогічна допомога», «педагогічне сприяння», «самореалізація обдарованих дітей», «творчість дітей», «самостійність дітей».

Різні підходи, які використовуються при організації навчально-пізнавального процесу, до проектування початкової взаємодії обумовлюються розумінням природи досліджуваного явища. У сучасній педагогіці існує наступна точка зору: будь-педагогічний феномен доцільно досліджувати в трьох площинах: як явища, процесу, діяльності.

«Педагогічний супровід, надання сприяння, допомоги обдарованим дітям є одним із головних завдань додаткової освіти, яке спеціалізується на тому, що дітям надається вільний вибір додаткових освітніх програм з будь-якого напрямку діяльності незалежно від віку і освоюваної дітьми основної освітньої програми, що є унікальною відмітною рисою додаткової освіти» [57, с. 82]. Разом із тим, окремі питання, пов'язані з ідентифікацією та подальшим розвитком обдарованих дітей, формуванням їх суб'єктної позиції і становленням їх як особистості в умовах додаткової освіти на сьогоднішній день залишаються ще мало вивченими. Недостатньо ефективно реалізується потенціал засобів художньої, дослідницької, спортивної та ін. Видів діяльності дітей, солідаризується виховання, навчання і розвиток особистості.

Причинами цього є періодично виникаючі психолого-педагогічні складності ідентифікації різноманітних проявів обдарованості; велика кількість різноманітних теоретичних підходів і методів до дослідження природи

обдарованості і її подальшого розвитку і реалізації в діяльності; декларативність варіативності вітчизняної освіти; недостатнє кількістю фахівців, професійно та особистісно мотивованих на творчу взаємодію з обдарованими дітьми; необхідність виявлення педагогічних умов і особливостей практичної реалізації даної проблеми в умовах конкретного регіону.

Філософський аспект обдарованості і пов'язані з нею теорії розвитку, діяльності, творчості як соціального явища розкриваються в роботах зарубіжних (І. Кант, Конфуцій, Платон, Е. Фромм, М. М. Бахтін, ВС Біблер, Н.А. Бердяєв, М. С. Каган, А. С. Хомяков, Дж. Рензулли, С.Л. Рубінштейн, П. Торранса і ін.

Специфічність процесу розвитку обдарованості дітей молодшого шкільного віку, виражається в розгляді його в якості процесу внутрішніх новоутворень особистості дітей (таких як здатність самостійно планувати, організовувати і регулювати власну діяльність в певній галузі наукового пізнання, усталена система інтересів в обраній галузі, прагнення до самореалізації в діяльності), його гуманізації та безперервності. Дані особливості припускають реалізацію особистісно орієнтованого і діяльнісного підходів у процесі початкової підтримки обдарованих дітей.

Ми вважаємо, що до теперішнього часу при наявності великого числа обдарованих дітей, система освіти зустрічається з такими кризами:

- неефективною реалізацією наявного потенціалу установ додаткової освіти дітей при проведенні процедур ідентифікації та подальшого розвитку обдарованості дітей;
- відсутністю адекватної мотивації і відповідної кваліфікації у педагогічних працівників освітніх організацій з питань розвитку дитячої обдарованості у молодших школярів;
- відсутністю в освітніх організаціях спеціальних освітніх програм, які враховують дитячу обдарованість у школярів молодшого віку;

- не визначені критерії і показники ефективності творчого розвитку обдарованості молодших школярів Польщі;
- відсутністю наукових психолого-педагогічних обґрунтувань для відбору змісту навчання обдарованих дітей, а також необхідних для цього методів, форм, засобів навчання в освітньому процесі Польщі;
- недостатньою кількістю технічного і прикладного програмного забезпечення, практичних застосувань, ефективних технологій, моделей навчання на основі початкової підтримки обдарованих дітей;
- низьким рівнем соціальної підтримки організаційно-масових заходів, орієнтованих на заохочення обдарованих дітей.

Озвучені кризи зумовлюють виникнення наступних проблем:

- в прикладному аспекті актуалізується проблема нівелювання дитячої обдарованості, незважаючи на поширення все більше різноманітних методик ідентифікації та розвитку обдарованих дітей, а також проблема прогнозування розвитку дитячої обдарованості;
- в соціальному аспекті проблема дитячої обдарованості буває вичерпана перш, ніж «дозріє» у доросле обдарованість через недостатню увагу соціальних інститутів і підтримки на державному рівні;
- в науковому аспекті актуалізується проблема наукового обґрунтування і практичної розробки теорії педагогіки для обдарованих дітей.

Крім того, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена ще й такими протиріччями:

- прагненням обдарованих дітей до творчого самовираження, самореалізації та особистісного становлення і недостатньою професійною готовністю педагогів до здійснення початкової підтримки такого становлення обдарованих молодших школярів;
- об'єктивною можливістю використання потенціалу початкової підтримки в процесі різнобічного впливу на складно організовану

природу особистості обдарованої дитини і відсутністю теоретико-методологічного обґрунтування використання такого потенціалу в умовах додаткової освіти;

- наявністю практики використання форм, засобів і методів початкової підтримки обдарованих молодших школярів і відсутністю узгодженості у визначенні провідних термінів проблематики - «обдарованість», «розвиток обдарованості», «педагогічна підтримка», «педагогічний супровід», «педагогічна допомога», «педагогічне сприяння».

За останні роки Відомством національної освіти Польщі прийнято низку законодавчих актів щодо навчання та підтримки обдарованих учнів. У 1991 році Міністр Національної Освіти видав розпорядження про участь обдарованих учнів у заняттях спрямованих на розвиток здібностей дитини. Обдарований учень може одночасно бути студентом, а розпорядження надає свободу вузу організувати навчальний процес на свій погляд.

Учні, які отримали залік при відвідуванні занять, звільняються від повторного його складання, якщо в майбутньому вчитися на тому ж напрямку. Така процедура дозволяє обдарованій людині почати раніше студентську кар'єру і здійснити свої мрії. Важливим для організації підтримки обдарованих учнів є розпорядження Міністра Національної Освіти з 1992 року про організацію конкурсів і предметних олімпіад (оновлено в 1994 році).

Загалом, це розпорядження діє давно і адресовано головним чином, обдарованим учням, або тим, які мають значні досягнення в науці. У документі міститься: «Ті, хто стоїть перед учасниками змагань, а також засоби контролю та оцінки знань і умінь, повинні сприяти розкриттю та розвитку здібностей і захоплень, спонукати до творчого мислення, для кращої підготовки учня до участі в змаганні». За розпорядженням міністра організатор олімпіади, конкурсів отримує дотацію з Міністерства Національної Освіти на покриття витрат [39, с. 17].

У 1993 році Радою Міністрів Польщі було прийнято нове Розпорядження про призначення обдарованим і талановитим учням стипендій Міністра Національної Освіти, Ради Міністрів і Міністра культури і мистецтв. Безумовно, як зазначає Я. Лащук, «не можна пов'язувати надії на матеріальне поліпшення великої кількості обдарованих учнів, проте мотиваційна роль може набути важливого значення і стимулювати обдарованих учнів до напруженої роботи» [39, с. 19].

Розглянемо другий виділений на початку аспект функціонування підтримки обдарованих особистостей - практичний. У другій половині 70-х років ХХ століття Педагогічним відділом творчості були проведені дослідження над обдарованими учнями в ліцеях і гімназіях великих і маленьких міст, периферії та сільській місцевості. Дослідницька практика підтвердила, що дієвим засобом проведення та отримання достовірної інформації є спілкування з учнями, вчителями та адміністрацією школи.

Результати щодо форм і методів роботи з обдарованими учнями викладені в роботі «Нариси до педагогіки здібностей» за редакцією Анджея Горальський. Як зазначає польський вчений Я. Лащук, основні складнощі, що виникають при роботі з обдарованими учнями - недостатність знань вчителів і вихователів про обдарованих учнів. Ці знання дуже поверхові й стосуються тільки її зовнішніх проявів.

Із 30 основних питань, які були поставлені вчителям майже всі мали банальні відповіді. Така ситуація свідчила, що в більшості шкіл не функціонують систематичні механізми підтримки і допомоги обдарованим учням. Лише невелика кількість вчителів підтримує дітей за власним бажанням [39, с. 21].

Головна форма допомоги обдарованим учням в досліджених школах це предметні олімпіади. До участі в них не завжди відбирають саме обдарованих

учнів, так як обираються зазвичай працьовиті школярі готують сильну роботу на етапі підготовки до конкурсу [39, с. 24].

Обдарований учень не додає школі ніяких проблем. Він досягає високих результатів в науці завдяки своїм знанням, що розширює під час самостійної роботи, на уроках активний, спритний, логічно і швидко мислить, не створює конфліктних ситуацій. Це портрет обдарованого учня очима вчителя.

У роботі з обдарованими учнями вчителя застосовують індивідуальні форми роботи: доручення підготувати доповідь, виконати додаткові завдання, тобто збільшують шкільні навантаження. Це типові прояви принципу індивідуалізації навчання. Дії вчителів свідчать про те, що в їх роботі домінує принцип «вчити більше». Важко при цьому побачити як «вчити інакше».

Польські дослідження показують, що іноді дії вчителів спрямовані на формування низької самооцінки учнів. Тільки 1/3 учнів, визнаних учителем обдарованими, вважає себе такими. Невелика кількість визнає свої здібності видатними. Учні вважають, що їх здатності дозволяють їм краще виконувати шкільні завдання, більшість з них намагається щоб їх знання з обраних предметів виходили за рамки шкільної програми. Це дає їм можливість отримати кращі оцінки.

Близько половини дослідженої обдарованої молоді визнає, що в школі вони найчастіше використовують свій творчий хист, ніж наполегливо працюють. Більшість учнів стверджує, що школа сприяє формуванню неправильного ставлення до роботи, майже всі визнають, що недостатньо працюють над розвитком своїх здібностей, а їх досягнення були б значно вищою, якби вони більше працювали.

Наступним кроком у вирішенні питання щодо підтримки обдарованих учнів стала перевірка роботи здебільшого польських шкіл. У 2007 році Комісія у справах державного контролю за утворенням і наукової здійснила перевірку

щоб засвідчити яким чином відбувається підтримка обдарованих дітей, і як виконуються розпорядження Міністра Національної Освіти.

Метою контролю стала оцінка реалізації завдань записаних в освітньому праві, виконання якого лежить на міністрі і директорах шкіл. Основними елементами перевірки стали: своєчасне виявлення пізнавальних здібностей учнів і надання їм можливості здійснити шкільну кар'єру в цьому напрямку, як записано в праві, а це: індивідуальні програми навчання, наукова діяльність і матеріальна допомога у формі стипендій міністра освіти і Ради Міністрів за видатні досягнення в науці.

Із підсумками роботи Комісії виступив Директор Департаменту науки і освіти Г. Бучінський. Перевірка відбулася в 74 школах в 12 воєводствах. Факти свідчили: у порівнянні з 2004-2005 і 2005-2006 кількість учнів знизилася від 17 до 27%, знизилася і матеріальна допомога. Індивідуальне навчання в повному об'ємі проводили тільки 5 шкіл на високому рівні серед 74, тобто 7% шкіл. Тільки 36 учнів займалися за індивідуальними програмами, серед яких 25 учнів однієї школи, яка вже багато років займається обдарованими учнями.

Невелика кількість учнів, зайнятих індивідуальним навчанням, за словами представника міністерства К. Шуміласа, пояснюється тим фактом, що педагогічна рада не займається проблемами навчання обдарованих учнів. Щодо небажання вчителів працювати з обдарованими дітьми, К. Шумілас пояснює цей факт тим, що під час навчання в педагогічних закладах майбутні вчителі не отримують достатніх знань, відсутня фінансова мотивація, оскільки індивідуальна робота з дитиною вимагає глибоких знань предмета, психології.

Якщо відсутня мотивація, ні школа, ні директор, ні вчителі не зацікавлені роботою по обдарованою дитиною. Щорічно Міністерство освіти Польщі отримує 700 мл. злотих з Європейського Союзу, якими воно розпоряджається на власний вибір. Тому, Комісією було запропоновано ці кошти витратити на нагороди вчителів, на додаткову оплату, на фінансування шкіл [56].

Комісія підтвердила, що в половині шкіл не існує стипендіальної комісії, оцінює учнів за видатні досягнення в науці і спорті. Не у всіх школах виконуються чітко розпорядження по роботі з обдарованими учнями. Особливо відстежувалася диспропорція в заявах на стипендії для учнів, які мали досягнення в науці в воєводствах. Наприклад, одна третина шкіл, що мали право до складання заяви, взагалі не скористалися цим правом.

У деяких воєводствах кількість таких заяв досягала від 13 до 230 в 2006-2007 навчальному році. М. Новак відповідальність за недоліки в цій ситуації покладає на куратора освіти, оскільки це його вина. Якщо в Светокшінському воєводстві таких заяв тільки 13 в Підкарпатській 30, а в інших 236, потрібно розуміти, що такі диспропорції не виникають з кількості шкіл або низького рівня учнів.

Існують і такі ситуації, коли учень високими досягненнями на предметних олімпіадах має проблеми з поведінкою, що свідчить про те, що з ним не проводиться достатнього роботи. Обдаровані учні часто нудяться під час лекцій і не завжди можуть приховати свою поведінку. Тому інспектор повинен частіше бувати в школі і виправляти ситуацію, що сталася.

На міністерському рівні також розглядалося питання індивідуального підходу до навчання обдарованих дітей. Розпорядження Міністра Національної Освіти з 1992 року дозволяє застосовувати під час навчання індивідуальні плани і програми. У розпорядженні записано: «Для надання учневі можливостей розвитку здібностей і захоплень, пристосовуючись до темпу навчання з урахуванням його індивідуальних можливостей і потреб, директор школи повинен дозволити учневі вчитися за індивідуальними програмами. Він може вчитися на кожному рівні і в кожному типі школи, сприяти її закінченню в скороченому часі» [39, с. 25].

Разом із тим, як показує Депутат Сейму Д. Фабізіак, впровадження розпорядження про систему освіти виконати важко, оскільки в ньому немає

запису, стосується фінансування такого виду навчання, цей пункт є одним з найважливіших за підтримки дитини. Далі в розпорядженні визначені вимоги, яким повинна відповідати індивідуальна програма навчання, способи її конструювання, критерії оцінки та допомоги учням та бажані результати. Розпорядження отримує школа, дирекція, вчителі. Індивідуальна, програма навчання не може знижувати обов'язкові вимоги щодо її виконання.

Однак, в окремих випадках, коли учень із спеціальними здібностями «... не може виконати вимоги з усіх предметів, то вчитель з дисципліни, з якої учень має певні труднощі, може знизити програмні вимоги і рівень програмного мінімуму». Виникає питання, в скількох педагогічних колективах, окремих вчителів та директорів шкіл є можливості, а головним чином бажання виконувати це розпорядження в своїй щоденній навчальній і виховній роботі? Безумовно, якщо це школа для обдарованих дітей, то питань не виникає. Однак, ми знаємо, що в Польщі існує тільки одна школа для обдарованих учнів.

Хотілося озвучити деякі цифри: з 1997 по 2007 рр. У 1997-1998 рр. стипендію Ради Міністрів отримав - 3222 учня, 1998-1999 рр. - 3959, в 1999-2000 рр. - 4470, в 2000-2001 рр. - 6038, 2001-2002 рр. - 5453, в 2003-2004 рр. - 5853, в 2004-2005 рр. - 5678, в 2005-2006 рр. - 4550, в 2006-2007 рр. - 4238 учнів. Статистичні дані свідчать, що кількість стипендіатів зменшилася, що пов'язано зі зменшенням шкіл з 7895 до 6901 за останні три роки [39, с. 27].

Таку стипендію може отримати в кожній школі один учень з найвищою оцінкою не нижче ніж середня 4,75. Зате стипендію міністра національної освіти може отримати учень, який в даному навчальному році має задокументовані видатні досягнення не тільки в шкільній діяльності, але і позашкільної: участь в конкурсах, олімпіадах воєводських і міжнародних, а також спортивних змаганнях. Щодо стипендій Міністра Національного освіти: в 1994-1995 рр. кількість стипендіатів дорівнює - 67, в 2000-2001 рр. - 115, в 2003-

2004 рр. - 300, в 2006-2007 рр.– 300 осіб. Цифри свідчать, що кількість стипендіатів значно зросла в 2004-2006 році [39, с. 29].

Депутат Сейму Д. Фабізіак зазначає, що останнім часом головною підтримкою для обдарованої дитини стала матеріальна допомога. Ця тема займає є однією з головних в дискусіях. Однак, коли йдеться про призначення стипендії тільки одному учневі виникає маса питань, оскільки є школи, які займають в рейтингу три місця і тільки один учень може отримати стипендію Ради Міністрів. Тому Д. Фабізіак могли на державному рівні розглянути це питання і зробити відповідну диференціацію стипендій.

При оцінці роботи шкіл було проведено анонімне анкетування серед 1700 вчителів 74 шкіл. Мета анкетування полягала у визначенні проблем, що виникають в роботі з обдарованими учнями. Головною причиною є недооцінка праці з обдарованими учнями, велика кількість класів в школах, виховні проблеми з учнями, недостатність знань і досвіду вчителів у проведенні індивідуальних занять. Лише невелика група респондентів займається з обдарованими учнями за спеціальними програмами і складанням і підготовкою цих програм.

Вчитель переконаний, що має відповідну кваліфікацію і може працювати з обдарованими учнями. Для підкріплення його самооцінки потрібно допомогти, проводячи семінари та майстер-класи. На сьогоднішній день в країні існує багато проектів по підвищенню кваліфікації вчителів, які працюють з обдарованими дітьми. Прикладом можуть служити європейські проекти Діамант і Проект, які ввів в Торунський гімназії відомий вчений В. Лімоніт.

Високу оцінку при перевірці отримала підготовка учнів до олімпіад. Значний відсоток вчителів з року в рік готує учнів до участі в воєводських і міжнародних олімпіадах і конкурсах, в яких діти показують непогані результати. У висновках, зроблених Комісією, було записано «... необхідно провести відповідну мотивацію серед вчителів і допомогти їм доповнити свої

знання, яких їм не вистачає в роботі з обдарованою дитиною, і про які вони писали в анкеті» [52, с. 179].

Прозвучала пропозиція надавати вчителям, які працюють з обдарованими учнями, додаткові гонорари або додавати години до навантаження за індивідуальні заняття з учнями. Такий механізм діє у вищій школі, коли викладачеві, який працює індивідуально зі студентом за індивідуальною програмою, ці години враховуються в навантаження, в залежності від декана, має намір стимулювати студентів займаються індивідуально. У такому випадку викладач отримує 10% годин за заняття з кожним студентом. Це робиться з метою заохочення викладача і студента, оскільки він (студент) стає в майбутньому потенційним науковим співробітником установи.

Вчителі, які працюють з обдарованими учнями, є самі обдаровані, оскільки це творчість, креативність ні на курсах, ні під час занять не можна придбати. Це особи, які мають талант з самого початку роботи в школі. Вони самі дбають про своєму інтелектуальному розвитку. Таких людей не можна навчити. Вони від Бога.

Для розширення опіки над обдарованими учнями польським парламентом прийнято рішення про створення шкіл для обдарованих учнів, оскільки в Польщі існує єдина така школа - торунська гімназія та академічний ліцей, які зарекомендувала себе тільки з позитивного боку.

При роботі Комісії розглядалося питання допомоги обдарованим учням, які проживають в маленьких селищах і містечках. У місті учень може вибрати ліцей, в якому він зможе розвинути свої здібності і проявити захоплення, зате в маленьких містечках де існує тільки одна школа, обдарований учень не має права вибору, тобто потрапляє в той клас, який існує в школі. Д. Збігнев зазначає, що в педагогічному колі існує оману щодо розподілу класів: обдаровані, здатні, слабкі.

Хто вчився в школі, той знає, що вся робота вчителя спрямована на середнього учня, а обдарований втрачає тільки свого часу. Тому дослідник наполягає на створенні спеціальних класів для обдарованих учнів, власне в тих маленьких містечках, в яких учитель може працювати на високому рівні, ніж в звичайному класі.

Вона навела приклад, що в маленькому місті Гнежні в якому проживає 70 тисяч жителів, існує три ліцею. Директор одного з навчальних закладів намагалася створити такий клас, але не змогла, оскільки не отримала дозвіл, оскільки визначальним принципом організації польської школи є рівність в освіті. Польські освітяни дотримуються думки, що сучасна школа повинна виявити таланти і здібності своїх учнів і застосовувати такі методи, які будуть задовольняти їх розвиток.

Не можна стверджувати, що в країні мало уваги приділяється обдарованим дітям. Кількість переможців міжнародних олімпіад підтверджує наполегливу роботу вчителів з обдарованими учнями. Певні форми роботи і навчання з обдарованими учнями в польських школах постійно проводяться. Позитивна оцінка Комісії з проведення олімпіад і конкурсів в школах свідчить цей факт. До уваги приймаються всі зауваження. Не хотілося щоб говорили, що все у нас погано. Безумовно, неможна ігнорувати ті недоліки, які існують, але якщо є проблема, завжди можна знайти рішення.

Таким чином, охарактеризована ситуація шкільної дійсності навчання обдарованих учнів висвітлює стан і подальші перспективи роботи з обдарованими учнями. Як будь-яка цивілізована країна Польща має свої плюси і мінуси в рішенні цього питання.

У 2002 році в європейських країнах були проведені дослідження, збиралася інформація про існуючі системи навчання та підтримки обдарованих учнів. В цей час країна не входила в Європейський Союз. Високі показники отримали Німеччина, Великобританія, Іспанія. Хоча Польща не увійшла до

числа найсильніших, все ж деякі аспекти роботи країни були високо оцінені: законодавство, цікаві ініціативи, форми і методи роботи з обдарованими учнями.

Із розглянутого вище, можна побачити, яким чином польське Міністерство національної освіти вирішує це питання. Безумовно, країна зробила значний крок в роботі з обдарованими дітьми після вступу в Європейський Союз про що свідчать документи, законодавчі акти, повністю підтверджують позитивне ставлення уряду до цього питання. Щорічне збільшення фінансування, участь країни в європейських спільних проектах таких, як (Socrates-Comenius) підкреслюють турботу з боку керівників країни.

Висновки до третього розділу

У Польщі функціонує близько сімдесят пунктів вивчення української мови, організованих Спілкою українців у Польщі, яка об'єднує громадські організації професійного характеру: Спілку українських лікарів, Спілку українських юристів, Спілку українських підприємців, Спілку українок, Спілку українських вчителів тощо. За даними довідника «Національні меншини в Польщі» станом на 2000 рік в Польщі зареєстровано дев'ятнадцять українських і п'ять лемківських організацій.

Ці організації досить чисельні, наприклад Товариство українців має 182 територіальних осередки і об'єднує десять тисяч членів. На польському книжковому ринку добре знають видавництво Інституту Центрально-східної Європи (Люблін), яке видає і розповсюджує літературу, присвячену українсько-польським стосункам, історії України, співпраці між нашими народами, зокрема праці відомих українських і польських науковців.

Українці мають можливість спостерігати за роботою своїх колег, викладачі обмінюються педагогічним досвідом, а школярі та учні мають можливість порівняти рівень завантаженості їх однолітків. Так, у Польщі в школах із математичним нахилом збільшено години на вивчення математики і створюється спеціальна програма для її поглибленого вивчення. Натомість, майже кожна українська середня школа спеціалізується на певному предметі, але це ніяк не позначається на кількості годин, які виділено на навчання того чи іншого предмету.

Велике значення в польських навчальних закладах надають вивченню інформаційних комп'ютерних технологій, іноземних мов. Варто зазначити, що після закінчення школи польські діти досконало володіють як мінімум двома іноземними мовами, українські ж школярі, вступаючи до вищих навчальних закладів, ледве можуть похвалитися знанням однієї іноземної мови на рівні розмовної. Якщо порівняти роботу приватних навчальних закладів Польщі і

України, відмітимо, що в Польщі держава жорстко контролює кількість студентів стаціонарного і заочного відділень, кількість годин на вивчення навчальної дисципліни, рівень підготовки викладацького складу.

В свою чергу, вище вказані навчальні заклади намагаються підвищувати рівень роботи всіх своїх структур. На Україні теж можна виділити окремі вищі приватні навчальні установи, які вже конкурують із державними, але існують і такі, що не відповідають своєму рівню акредитації і їх випускники не можуть конкурувати на ринку праці поряд із випускниками вищих державних навчальних закладів. Натомість випускники приватних середніх навчальних закладів мають досить високу підготовку і це відчувається під час олімпіад, написання тестів, вступних іспитів.

Інтерес до поняття «обдаровані діти» останнім часом втратив незаперечну актуальність. Це пояснюється, перш за все, тим, що в гонитві за інформаційним насиченням змісту освіти, забувається об'єктивна необхідність осмислення феномена дитинства, феномена становлення особистості, феномену формування ціннісних підстав людини. У пошуках інноваційних форм і методів ефективної побудови освітнього процесу часто забувається про провідну функцію освіти - гуманізацію процесу навчання.

Реалізація нової освітньої парадигми в даний час характеризується відродженням посиленої уваги до обдарованих дітей, в зв'язку з чим, їх інтелектуальні та творчі резерви стали інтерпретуватися як головний капітал країни. Соціальне замовлення суспільства до навчання і виховання обдарованої учня визначив деякі вимоги до його якості. Вирішити цю проблему допоможе дослідження впливу початкової підтримки на складно-організовану природу обдарованої дитини молодшого шкільного віку, а також пошук і реалізації найбільш ефективних засобів початкової підтримки в умовах додаткової освіти.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз розвитку початкової освіти в Польщі 20-тих років ХХІ століття дозволили нам сформулювати наступні висновки:

1. Проведений аналіз історії становлення початкової освіти та особливостей розвитку початкової освіти Польщі, довів, що вже у прусський період існували великі традиції початкової освіти. З кінця 18 століття діяли однопалатні школи, і в 1773 році Фрідріх Еберхард фон Рохов ввів розподіл на дві окремі вікові групи в шкільну систему. Він розробив підручник Друг дитей: це книга для читання та використання для навчання молоді.

У російський період історії найважливішим для влади була початкова освіта, що формувала виховання народних мас у дусі підкорення цареві. Мережа російських народних шкіл мала врівноважити рух таємних польських шкіл, створених після 1863 року. Комісія з реформування шкіл підготувала закон 1864 р. «Про початкові національні школи».

Установам та асоціаціям, а також приватним особам, які мали відповідати за матеріальне забезпечення роботи школи, було дозволено створювати школи. Викладання та освіта контролювались і управлялись провінційними та окружними шкільними радами. Існувало 4 типи початкових шкіл: приватна, міністерська, земельна та церковно-парафіяльна. Останні керували сільськими школами читання і письма, створеними з ініціативи селян.

У міжвоєнний період існувала модель семирічної школи (відома як загальна) для дітей 7-14 років. У початковий період відбудови освіти - після перегородок - дозволялися 4-річні школи з 3-річною додатковою освітою або 5-річні школи з 2-річною додатковою освітою. Дитина закінчила школу після 7 років або (у разі відсутності успіху в навчанні) у максимальному віці 14 років до кінця навчального року. Під час Другої світової війни протягом 3 років (1939-1942 рр.) початкова школа мала чотири класи.

2. На межі XX – XXI століть відбулася модернізація початкової освіти Польщі. Відомо, що до 1989 року система освіти Польської Народної Республіки виконувала ідеологічне замовлення, спрямоване на виховання людини, яка сповідувала б комуністичні цінності. Починаючи з 1989 р. у Польщі постає завдання відійти від цих стандартів та орієнтуватися на інші, основані на демократизмі, гуманізмі та взаємоповазі. Це було наслідком суттєвих змін у політичному устрої держави, а також нових викликів польському суспільству наприкінці 80 рр. XX ст.

Кардинального реформування освітня система Польщі була здійснена в кінці XX століття. Її умовно можна поділити на 2 етапи. Перший (1989 – 1999 рр.) – розробка нової національної освітньої програми, децентралізація системи освіти (передача інститутів освіти під повноваження гмін), становлення нових типів шкіл, а також зміни в екзаменаційній системі.

Другий етап (з 1999 року): змістовий, пов'язаний головним чином зі змінами у змісті освіти. Вони означали продовження неповної шкільної освіти дітей до 16 років (на 1 рік) та становлення нової структури освіти в школі: шість років у початковій школі, три – у гімназії та ще три – у профільному ліцеї. До цього початкова школа продовжувалася 8 років, а середня – 4 роки.

Важливою ланкою реформи стало створення у 1999 р. профільних ліцеїв з метою більш тісного їх взаємозв'язку із загальноосвітніми школами та полегшення можливості перекваліфікації їх випускників. Для цього створювалися професійні ліцеї, які надавали випускникам професійних шкіл можливість подальшої освіти.

Найголовнішими документами, які окреслювали основні напрямки реформування освіти у Польщі, були: «Головні напрямки у вдосконаленні системи освіти в Польщі» (1994 р.) та «Програмні підстави обов'язкових загальноосвітніх предметів» (1997 р.). Згідно з ними пріоритетом для польської системи освіти є виховання людини, яка легко використовує сучасні

досягнення, розуміє світ та добре орієнтується в життєвих труднощах, сприймає різні точки зору людей.

3. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі має надзвичайно актуальне значення. Обдарований учень - це джерело, яке полегшує педагогічну роботу вчителя завдяки своїй наполегливості і старанності. Особисте задоволення і суспільне визнання єдина нагорода за важку вчительську роботу, що вимагає таких жертв. Обдаровані учні серйозно трактують шкільну науку, бачать в ній важливий етап підготовки до майбутньої професії і життя. Школа - важливий заклад, в якому можна реалізувати і розкрити свої здібності і схильності. Очевидно, що скільки б законів не приймалося для подальшого ефективного розвитку, необхідна тісна співпраця вчителя і учня, тому що саме вони є ключовими фігурантами. На основі дослідження можна зробити висновок, що обдаровані учні прагнуть відчувати близький контакт з учителем.

Освіта Польщі ХХІ століття почала кардинально змінюватися, змінилися її вимоги до розвитку сучасної особистості. Це людина, яка засвоїла знання, що допомагають їй у мистецтві життя з іншими людьми, високогуманна, культурна, яка є частиною світу і займає в ньому своє місце, розвиває власні здібності й інтереси, удосконалюється фізично та духовно.

Нова школа, в свою чергу, обіцяє учням безпечне та корисне для здоров'я навчання, побудову власних систем цінностей, їх становлення та вдосконалення. Школа брала на себе обов'язки привчати дітей до самостійності шляхом забезпечення високого рівня внутрішнього самоврядування. Вона відмовилася від єдиної освітньої програми у старших класах та запропонувала учням самостійний вибір своєї майбутньої професії.

Із часом були створені різноманітні навчальні програми для учнів з різними інтересами. У планах змін було відкриття спецкласів для школярів, які б цікавилися полоністикою, історією, літературою, інформатикою, філософією,

іноземними мовами, античною культурою та латиною, артистичним мистецтвом (для цієї спеціалізації створювались цілі артистичні школи), біологією, географією, хімією, екологією, фізикою та астрономією, математикою, фізкультурою, музикою, військовою підготовкою, валеологією, технічними науками.

4. Високого рівня досяг ступінь українсько-польського партнерства на шляху України до європейської освіти. Інтеграція з Європейським Союзом для Польщі стала унікальною можливістю прискорення розвитку економіки, покращення політичного життя та впровадження нових соціальних цінностей та гарантій у державі. Україна давно обрала шлях на європейську інтеграцію, проте залишається комплекс проблем щодо досягнення позитивних результатів України на цьому шляху, успішного завершення процесу євроінтеграції. Досвід східного партнера дуже важливий для України.

В історії двох народів є чимало прикладів широкого добросусідства, спільної боротьби за ідеали, однак є і чимало питань, що потребують подальшого вирішення та з'ясування, до яких зберігається неоднозначне ставлення як сучасних науковців, так і пересічних громадян. Але самоочевидним є те, що Польща на рівні найвищого свого політичного керівництва послідовно захищає Україну, зазначає, що стратегія української держави до Європейського Союзу є одним із стратегічних пріоритетів власне Польщі, а не тільки України.

Творче вивчення, об'єктивний аналіз та узагальнення польського педагогічного досвіду сприятиме подоланню проблем і негативних явищ у професійній підготовці вчителів в Україні. Зростання престижу освіти в українському суспільстві забезпечуватиме успішна інтеграція національної освіти до європейського і світового освітнього простору. Особлива привабливість польської системи освіти полягає у високій ефективності як у галузі економічного, так й інтелектуального розвитку нації.

5. Дослідно-орієнтоване навчання у Польщі має важливе значення та виконує суттєву роль, а вивчення його переваг вітчизняними педагогами. Нині наскрізною проблемою новітнього освітнього середовища Польської Республіки є перехід до нової системи із осмисленням трансформаційних процесів, що відбуваються в політичній, економічній, освітній, науковій та науково-технічній галузях країни. Така проблема в системі початкової освіти Польщі постає, перш за все, через низку реформ та глобалізаційних процесів, що, безперечно, впливають на свідомість та мислення особистості. Реформи – це обов'язковий елемент переходу на новий етап розвитку як суспільства в цілому, так і конкретної особистості зокрема. Дослідно-орієнтоване навчання в початковій школі Польщі є результатом реформування сфери освіти.

Навчання на дослідницькій основі є надзвичайно актуальними у зв'язку із сучасними аспектами реформування освіти. Навчання на дослідницькій основі здатне надати початковій освіті сучасного вигляду й відповідності кращим системам та практикам європейської та світової спільноти, надати можливість підготовки майбутнього фахівця в умовах практичного навчання, а не лише теоретичної підготовки.

На основі характеристик та ознак початкового навчання на дослідницькій основі, можна виділити цілі навчання на дослідницькій основі, згрупувавши їх в такі дві категорії: 1) формування знання про науку як цілісне і комплексне утворення; 2) розвиток умінь для визначення новизни та актуальності дослідження (через проведення власне дослідження та перевірку його доказовості).

Основними підвидами навчання на дослідницькій основі є проблемно-орієнтоване навчання (сконцентроване на процесі вирішення проблеми у процесі дослідження; основна мета – визначення нового, недослідженого); проектно-орієнтоване навчання (сконцентроване на розробленні продукту; основна мета –

визначення практичного використання результатів дослідження); доказове навчання (практично можна перевірити).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розвитку початкової освіти в Польщі у 20-ті роки ХХІ століття та потребує подальшого науково-теоретичного осмислення, кращих ефективних технологій навчання учнів польської початкової школи для впровадження в освітній процес НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авшенюк Н. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобалізації світового освітнього простору // Науковий вісник Чернівецького університету: [збірник наукових праць]. 2009. Вип. 468. С. 95.
2. Барич Х. Ягеллонський університет у житті польської нації. Краків:Академія майстерності. 1963. 347 с.
3. Беднарський, С. Падіння та відродження єзуїтських шкіл у Польщі. Studium z historow Kultury та польська освіта. Краків: Вроцлав. 1933. 227 с.
4. Біницька К. Розвиток інтегрованого навчання в початковій освіті Республіки Польща. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький. 2017. Вип. 23. С. 13–18.
5. Біницька К. М. Особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкової освіти у Республіці Польща. Наукові записки. Серія Педагогічні науки / ред. кол. В. Ф. Черкасов. Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка. 2018. Вип. 161. С. 60–66.
6. Богай А. Реалия и перспективы образовательной реформы. Варшава: научно-исследовательский институт образования. 1997. 118 с.
7. Бочарова О. А. Соціально-педагогічна підтримка обдарованих школярів у Польщі: автореф. дис.... д-ра пед. наук: 13.00.01. Луганськ. 2013. 40 с.
8. Буковски А. Школьная забастовка в Гданьской Померании в 1906–1907 гг. // Исследования и материалы по истории Великой Польши и Померании. Вроцлав: Познань, 1957. Т. 3. С. 16-19.
9. Бушко Я. Історія Польщі 1864-1948 рр. Варшава: Польські наукові видавці. 1985. 480 с.

10. Василюк А., Ляшенко Л. Нові підходи до планування і реформування освіти (зарубіжний досвід) // Освіта і управління. 2002. Т. 5. № 1. С. 37-45.
11. Василюк А. В. Тенденції реформування шкільної освіти Польщі (XX - початок XXI ст.): автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.01. Тернопіль. 2011. 40 с.
12. Верзбіцкі Т. Парафіяльні школи в Польщі за часів Національної комісії з освіти. Краків: ШІМ. 1921. 193 с.
13. Виховання в процесі соціальних змін / під. за редакцією Анджея Богая, Стефанія Квятковського та Мірослава Шимянського. - Варшава: Науково-дослідний інститут. 1998. С. 76.
14. Вичанські А. Польське суспільство. Польща в епоху Відродження. Держава, Spoleczenstwo, Kultura. Варшава: Л. Прес. 1970. 230 с.
15. Виховання в процесі соціальних змін / під. за редакцією Анджея Богая, Стефанія Квятковського та Мірослава Шимянського. Варшава: Науково-дослідний інститут. 1998. С. 30.
16. Виховання молодого покоління поляків та українців в контексті європейської інтеграції: надії та загрози / під. За редакцією Ришарда Кучі та Євгенія Клоса. - Люблін: Видавництво. Університет Марії Кюрі-Склодовської, 1998. 483 с.
17. Врочинський Р. Історія польської освіти до 1793 р. Варшава: PWN, 1987. 299 с.
18. Врочинський, Р. Історія польської освіти 1793-1943. Варшава: Польські наукові видавці, 1987. 374 с.
19. Гербст М., Герчинський Я. Децентралізація освіти у Польщі: досвід 25 років. Варшава: Інститут освітніх досліджень, 2015. 23 с.
20. Геровський Й. А. Історія Польщі 1764-1864. Варшава: Паб до двохсот років. Corp., 1985. 207 с.

21. Голибард Є. По-сусідськи. Польський вектор. К., 2004. 122 с.
22. Горун Д. Українсько-польські гуманітарні взаємини в 1991–2001 рр. // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин: зб. наук. пр. Київ; Краків, 2002. С. 270-274.
23. Гриневич Л. М. Тенденції децентралізації управління базовою освітою в сучасній Польщі: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2005. 24 с.
24. Давиденко І. Система шкільної освіти у Польщі [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uainkrakow.pl/systema-shkilnoi-osvity-u-polshchi/> (дата звернення – 26 жовтня 2020 року).
25. Децентралізація освіти та реформа міжбюджетних відносин мають узгоджуватися між собою // Інформаційний бюлетень Міжнародного центру перспективних досліджень від 5 березня 2001 року. № 99.
26. Заболотна О. А. Різновиди альтернативних навчальних закладів та особливості їх функцій в Польщі // Українсько-польський науковий діалог в Умані: збірник наукових праць / за ред І. І. Кривошеї. Умань – Гнезно – Ланьцут – Ченстохова. 2009. С. 102–107.
27. Знахоренко О. М. Стратегічне партнерство в українсько-польських відносинах // Історичний архів. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили. 2008. Вип. 2. С. 90-98.
28. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 609 с.
29. Карбовяк А. Парафіяльні школи в Польщі XII – XIV століть. Краків: Дисертації Академії майстерності. 1997. Т. X. 55 с.
30. Кнодель Н. Освітня система в Польщі: традиції та сучасність [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ru.osvita.ua/school/method/1016/> (дата звернення – 26 жовтня 2020 року).

31. Кобзинский К. Социально-просветительская функция Общества народных читателей 1880-1939 гг. Вроцлав: Состояние фаланги окружности, 1985. 180 с.
32. Ковчина І.М. Реформування загальної середньої і педагогічної освіти в Польщі у 80-90 р. ХХ століття: дис. ...кандидата пед. наук: 13.00.04 / Ковчина Ірина Михайлівна. К., 1997. 168 с.
33. Коллатай Х. Просвітницький стан у Польщі в останні роки правління Августа III (1750-1764) / Х. Коллатай. Вроцлав: De Agostini Polska. 1953. 299 с.
34. Конкурс спільних українсько-польських науково-дослідних проєктів для реалізації у 2020-2021 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.science-community.org/uk/node/205966>(дата звернення – 10 жовтня 2020 року).
35. Кот Ст. Парафіяльна освіта в Малопольщі, 16-17 століття. Львів: Злочів, 1912. 166 с.
36. Крашевські К. Наукові основи техніки як складова загальної освіти у початковій школі Польщі: автореф. дис... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ. 2003. 41 с.
37. Крисенко С. В. Особливості гуманітарних відносин України та Польщі // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. 2004. № 4. С. 136–142.
38. Ланге А. Неписьменність і боротьба з темрявою в Королівстві Польському. - Варшава: Drukarnia P. Laskauera i Sp. 1907. - 96 с.
39. Лащик Ян: Характеристика стану догляду за людиною. здатний // В: Szkice do pedagogiki aptosci / під редакцією Анджея Горальського. - Варшава: Видавництво. Наука. SCHOLAR, 1996. 139 с.
40. Леванський Я. Драма і театр Середньовіччя та Відродження в Польщі. Варшава: PWN. 1981. 385 с.

41. Левовіцький Т. Зміни в освіті. Варшава: Зак. 1994. 214 с.
42. Лемпільський М. Заступництво великого канцлера. *Studia o Janie Zamojskim*. Варшава: PIW. W-wa, 1980. 452 с.
43. Мадея Дж. Букварі та початкове навчання читання і письма в Сілезії у 18-19 століттях (1763-1848) / Дж. - Катовіце: Дев'ять століть Битома. 1960. 181 с.
44. Милян Р. Ю. Інституційне забезпечення розвитку українсько-польського співробітництва в сфері культури // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т регіон. дослідж. Львів. 2014. Вип. 2 (106). С. 218–223.
45. М'ясо Ж. Професійно-технічна освіта в Польському королівстві в 1813-1913 рр. Вроцлав. 1966. 163 с.
46. Ольчак С. К. Освіта парафії у Великопольщі у 16-18 століттях у світлі відвідування церкви. Люблін: Познань 1978. 132 с.
47. Освіта для Європи: звіт Європейської комісії / У перекладі [з англійської] Ірена Войнар та Єжи Кубін. Варшава: Еліпса. 1999. 191 с.
48. Освіта в перспективі європейської інтеграції / редактор наук. Здзіслав Волк. - Зелена Гура: Видавнича справа. Вища педагогічна школа Тадеуш Котарбінський, 2000. 163 с.
49. Освіта 1997 - 2001. Рапорт / Дзержговска Ірена [ред.]. Варшава, 2001. С. 19.
50. Освіта дорослих: теорія і практика в епоху трансформацій / під. під редакцією Яна Сарана. - Люблін: Видавництво. Університет Марії Кюрі-Склодовської, 2000. 413 с.
51. Перфільєва М. Освіта як інститут соціального виховання дітей та молоді з особливими потребами у Польщі // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Випуск 52. 2015. С. 290–295.

52. Перхун Л. Формування концепції спеціальної педагогіки у європейському освітньому просторі // Наукові записки: збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова. 2009. № 81. С. 178–186.
53. Підгорська Е. Початкова освіта Варшавського князівства та Польського королівства. 1807-1813. Варшава: Варшава. 1960. 169 с.
54. Пірамович Г. Обов'язки вчителя та вибір мови і букв. - Вроцлав; Краків: Оссолінеум, Видавництво Польської академії наук, 1938. 198 с.
55. Познанський К. Шкільна реформа в Польському королівстві 1862 р. Вроцлав: Познань. 1968. 330 с.
56. Постанова Міністра національної освіти від 11 березня 1991 р. Monitor Polski 1993. No. 10.
57. Проектування засобів діагностики обдарованості дітей та молоді в інформаційному середовищі: методичний посібник / О. Л. Сухий, Т. А. Юрченко, В. М. Шульга. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. 2018. 152 с.
58. Реформа системи освіти: проект Міністерства національної освіти. - Варшава: Видавництво. Школа і педагогіка. 1998. 228 с.
59. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навчальний посібник // Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід. 2012. 352 с.
60. Сташинський Є. Освітня політика царизму в польській Кролеввті. Варшава: Panstwowe Zaklady. 1968. 248 с.
61. Стрільчук Л., Стрільчук В. Інституційні складові українсько-польських гуманітарних взаємин та співробітництва: монографія. Луцьк: Волинські старожитності. 2013. 258 с.
62. Україна і Польща в ХХ ст.: проблеми і перспективи взаємовідносин: зб. наук. праць. К.; Краків. 2002.

63. Українсько-польське партнерство: сьогодення та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк – Світязь, 26–27 червня 2017 р.) / за ред. В. Й. Лажніка, С. В. Федонюка. Луцьк: Вежа-Друк. 2017. 136 с.
64. Україна – ЄС: реалії та перспективи співпраці [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dunrda.gov.ua/ehdiniij-den-informuvannya/ukra%D1%97na-ehs-reali%D1%97-ta-perspektivi-spivpraci-2/> (дата звернення – 20 жовтня 2020 року).
65. Федорик Ю.В. Реформи польської освіти: досягнення й перспективи // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). № 1. Бердянськ: БДПУ. 2005.
66. Хайдукевич Л. Ідеологічні та організаційні основи академічних колоній Краківського університету (1588-1730) // Історичний та освітній огляд. Краків. 1963. № 2. С. 137-143.
67. Цейсінгерова Х. Таємна школа у Варшаві в епоху царизму. Варшава: ШІМ. 1948 173 с.
68. Центральна Україна – Польща. В дослідженнях науковців та краєзнавців Кіровоградщини: у 3 т. Кіровоград. 2004. Т. 1. 2004. 432 с.
69. Чернега П. Партнерство розвивається // Освіта. 2004. № 17. С. 3–4.
70. Шибяк Л. Освіта Національної освітньої комісії у Великому князівстві Литовському Л. Шибяк. Вроцлав: Польська академія наук, Study of Oswiaty. 1973. 399 с.
71. Шишкіна М. П. Тенденції розвитку та використання інформаційних технологій у контексті формування освітнього середовища // Засоби і технології єдиного інформаційного освітнього простору: зб. наук. праць за ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука; Ін-т засобів навчання АПН України. Київ: Атака. 2004. С. 81–88.

72. Шкарлет С. Реформи МОН направлені на євроінтеграцію України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/reformi-mon-napravleni-na-yevrointegraciyu-ukrayini-sergij-shkarlet> (дата звернення – 21 жовтня 2020 року).
73. Borodziej L. Pruska polityka oswiatowa na ziemiach polskich w okresie kulturkampfu / L. Borodziej. - Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.- 262 s. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://readera.org/nacionalnye-tradicii-i-istoricheskie-osobennosti-razvitija-obrazovanija-v-polshe-14038373> (дата звернення – 11 листопада 2020 року).